

VEREENIGING
TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.
1874-1875.

Verslag der bijeenkomst van den 24sten Maart 1875.

De VOORZITTER opent de vergadering ten half acht uur en deelt mede dat het Bestuur van den heer Alting von Geusau het volgende schrijven ontvangen heeft:

Helder, den 13^{en} Maart 1875.

*Aan het Bestuur der Vereeniging tot beoefening
van de Krijgswetenschap te 's Gravenhage.*

Mijne Heeren!

Bij het overwegen van het al of niet wenschelijke om U te verzoeken, mij alsnog in de gelegenheid te willen stellen om mijne repliek te leveren op de discussiën naar aanleiding mijner lezing van 27 November jl., is mij de vraag voorgekomen, of het niet beter ware, mijnen lust tot het handhaven of toelichten van mijne zienswijze tegenover mijne bestrijders op te offeren aan het algemeen belang onzer Vereeniging.

Die discussiën toch hebben onvoorzien eenen omvang verkregen die maakt, dat mijne lezing met hare gevolgen reeds veel meer van Uwen kostbaren tijd heeft ingenomen, dan ik redelijkerwijze zou kunnen verlangen.

Die discussiën zijn onwillekeurig op een terrein gekomen, verre buiten de strekking mijner lezing; zij zijn in vele opzichten van

geheel technischen aard geworden, terwijl, zooals ik uitdrukkelijk in mijnen aanhef opmerkte, die lezing hoofdzakelijk voor niet-militairen bestemd was.

Eene repliek zou wellicht op nieuw tot verdere besprekingen aanleiding geven, en zoo zou misschien nog een derde avond geheel aan mij gewijd zijn, hetgeen ik met het oog op de zoo nuttige onderwerpen, die onder U nog op behandeling wachten, meen te moeten vermijden.

Een en ander heeft mij tot het besluit geleid, de boven gedane vraag in bevestigenden zin te moeten beantwoorden, en dus van eene repliek op de gehouden discussiën te moeten afzien.

Die repliek zou voornamelijk over twee hoofdpunten hebben moeten loopen, die de discussiën beheerschten, namelijk de rijdende artillerie en het kust-kanon van 24 cm.

Wat het eerste punt aangaat, zoude ik wel gaarne mijne zienswijze omtrent het behoud der rijdende artillerie nader breedvoerig hebben toegelicht; doch die toelichting zou weinig nieuwe gezichtspunten hebben opgeleverd, maar hoofdzakelijk eene compilatie geweest zijn van de vele argumenten die reeds sedert jaren door de tegenstanders in geschriften en gesprekken zijn ontvouwd. Ik zou daarbij vooral hebben doen uitkomen, hoe mijne opinie de vrucht was van jaren overweging, in dienst zoowel bij het eene als bij het andere gedeelte van ons wapen, en dat die opinie sedert de gebeurtenissen van 1870—71 volstrekt niet is gewijzigd.

En wat betreft het kanon van 24 cm., de discussiën hebben daaromtrent eene vlucht genomen, die ik het allerm minst voorzien had, en waarvan het uitlokken zeer zeker niet in mijne bedoeling heeft gelegen.

In het voortdurend besef van voor niet militairen te spreken, ontsnapte mij eene uitdrukking, die voor den artillerist te optimistisch *moest* klinken, en die onmiddellijk uit den mond van mij, artillerist, geheel in hare volle beteekenis werd opgevat.

Ik sprak van eenen prachtigen vuurmond!

Ik meen U, Mijne Heeren, bij deze de verzekering te mogen geven, dat met die woorden niet mijne bedoeling was, dien vuurmond als het nec plus ultra voor een kust-kanon te verheffen.

Sedert het jaar 1870 te Helder in garnizoen, heb ik dat kanon

dus reeds eenige jaren zoowel bij exercitiën als bij practische oefeningen gebruikt, en ook ik ben niet blind gebleven voor de gebreken die zoowel daaraan, als aan de affuit werden gevonden. Veel is er sedert reeds verbeterd en veel kan nog worden verbeterd, maar toch is mijne bepaalde meening, dat van dit kanon, zooals het thans is, in zeer vele gevallen de beste vruchten zijn te verwachten.

Mijn denkkeeld was echter volstrekt niet, om dat kanon technisch als zoodanig te beschouwen; in mijne gansche lezing had ik de zuiver technische zaken zooveel mogelijk vermeden, en hier was mijn doel enkel om op den voorgrond te stellen, dat de samenstelling der deelen van affuit en vuurmond van dien aard is, dat die de meest zorgvolle behandeling vereischen, en dat één ongeëfende de gansche mechaniek kan bederven, en den vuurmond, althans tijdelijk, buiten gevecht stellen.

Het zij verre van mij, te beweren, dat de over dit punt gevoerde discussie niet zeer nuttig geweest zoude zijn, maar ik meen dat het vooreerst bij het gesprokene moet blijven, en ook daarom geloof ik mijne repliek achterwege te moeten laten.

Indien het Bestuur mijne zienswijze in deze mocht kunnen deelen, zou het mij zeer aangenaam zijn, indien dit schrijven in eene volgende bijeenkomst aan de Leden kon worden medegedeeld.

Ik wensch den Leden die aan de discussie hebben deelgenomen mijnen dank te betuigen voor de humane en kameraadschappelijke wijze waarop die, wat mij aangaat, is gevoerd; en daarbij hoop ik, dat zij de redenen mogen billijken die mij van eene repliek moeten doen afzien, en dat zij in dit besluit vooral niet mogen zien geringschatting van het door hen gesprokene.

Hoogachtend heb ik de eer te zijn,

van het Bestuur voornoemd, de Dienstic. Dienaar,

ALTING VON GEUSAU.

Namens het Bestuur wordt aan de vergadering voorgesteld dezen brief in het verslag dezer bijeenkomst op te nemen, en naar den wensch van den heer von Geusau de discussie over het onderwerp der artillerie als geëindigd te beschouwen.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De heer GORI ontvangt het woord om eene bijdrage te leveren tot de kennis der legerverpleging.

Er zijn ongeveer tien jaren daarheen gegaan, Mijnheer de Voorzitter! sedert mijne voorlezingen over militaire gezondheidsleer, onder den titel: „Het leven van den soldaat” het licht zagen. Ik droeg ze aan U op, als een zwak blijk van sympathie voor den man, die door zijne warme, welsprekende taal liefde had weten af te dwingen voor onze nationale zaak. Ik gevoelde mij aangetrokken door Uw voorbeeld, door de wijze waarop door U sedert een reeks van jaren onvermoeid werd voortgegaan, onverschilligen wakker te schudden, lauwen tot hoogere belangstelling te stemmen, ons ategader te versterken in — ja, te bezielen met de overtuiging, dat voor een volk, evenals voor het individu, onafhankelijkheid, eer en vrijheid de meest kostbare bezittingen blijven.

Is er sedert veel veranderd, dan is er nog veel meer veranderd gebleven. Wij verlieten het leger, waaraan wij ons door onze beste wenschen en aspiraties blijvend verbonden gevoelen. Onze overtuiging bleef onverzwakt dat het lot van den soldaat dringend verbetering behoeft. Levendig werd dit door mij gevoeld, toen ik mij voorbereidde voor deze bijeenkomst. Terwijl de voorschriften voor de voeding, kleeding, uitrusting en geneeskundige verzorging van den soldaat steeds in harmonie moeten blijven met de vorderingen van wetenschap en ervaring, vormen zij juist het gedeelte onzer kriegsregeling, dat het meest dringend voorziening behoeft. Het is elders gezegd: *de kracht van eene keten hangt af, ook van haar zwakste schakel*. De tijd dringt, Mijne Heeren! Wij mogen willen uitstellen en wachten: het gewapende Europa wacht niet, en men behoeft geen gave der voorspelling te bezitten, om niet levendig te gevoelen, dat in de naaste toekomst het zwaard andermaal uit de scheede zal getrokken worden. Laten wij ons dan toch eindelijk voorbereiden voor de moeilijke taak, die ons dan wacht. Is die taak nog eens zwaar, hen, die haar ondernemen en gelukkig ten einde brengen, wacht de hoogste prijs: *de dankbare liefde van een vrij volk*. Terwijl eene wijze en voorzichtige diplomatie onze neutraliteit met nieuwe waarborgen zoekt te omgeven, onze staatslieden en krijgskundigen door een

goed georganiseerd krachtig leger daaraan den besten steun, zoo niet den eenigsten waarborg geven, kunnen de beoefenaars der wetenschap slechts voortgaan met de toepassing harer vorderingen te vragen, dringend te vragen, op het leven van den soldaat.

De kennis der legerverpleging verkeert hier te lande nog in hare eerste kindsheid. Onze literatuur weet geen enkel critisch bewerkt boek daarover aan te wijzen.

En het kan ook wel niet anders. De legerverpleging was eigenlijk tot heden op Fransche leest geschoeid en herinnert aan een gesloten tijdvak. Daarin moet hoe eer hoe beter verandering komen.

Twee wegen staan ons open om daartoe te geraken: de voorschriften te wijzigen, en naar betere grondslagen voor die voorschriften te zoeken. Ik bepaal mij tot het laatste. Waar zoo'n *uitgestrekt, weinig gecultiveerd, en zeker niet genoeg verkend terrein* voor ons ligt, is beperking van onze taak een eerste vereischte. Mijne taak zal zijn, om bijdragen te leveren voor de kennis der legerverpleging; *enkele nieuwe gezichtspunten te openen over dit gedeelte onzer legerinrichting stel ik mij daarbij vooral ten doel.* Bij het behandelen van dit onderwerp zal men vooral met de omstandigheden moeten rekenen. In gewone tijden eener rustige rust, voldoen zelfs de meest gebrekkige voorschriften. Maar geheel iets anders wordt het, wanneer gevaar dreigt of oorlog uitbreekt. Dan zien wij, dat het uitstellen van hervormingen en verbeteringen door traagheid en onwetendheid, routine en vooroordeel, geboet wordt door allerlei tegenspoeden en rampen.

Om kort te gaan, de verpleging van ons veldleger zal in de eerste plaats door mij besproken worden. Ik begin met de uitrusting van den soldaat.

De mensch is zeker een van de wezens, die het minst geschikt zijn tot het dragen van lasten. Daar hij slechts twee ondersteuningspunten aanbiedt voor het lichaam, zoo moet, wil dit in evenwicht blijven, de loodlijn, van uit het zwaartepunt getrokken, binnen de basis vallen, gevormd door de aanrakingspunten van zijne voetzolen met den bodem. Dien ten gevolge zal hij bij

iedere belasting van eenig gewicht van positie moeten veranderen. Wij laten voor ons doel het dragen van lasten op het *hoofd of de schouders buiten rekening*, omdat die positie niet in overeenstemming te brengen is met het *voorkomen* en het *beroep* van den soldaat. Door denzelfden last op den *rug* te plaatsen, is de man, om aan de gestelde voorwaarde van *evenwicht* te voldoen, genoodzaakt *voorover te bukken*, en wel des te dieper naarmate de last *zwaarder* is. Er ontstaat, om mij zoo uit te drukken, een strijd tusschen de *natuurlijke* positie, die de mensch onbelast *aanneemt*, en de *kunstmatige*, welke hij *aannemen moet*, wanneer hij belast is.

Ten einde het *nadeelig effect* voor den soldaat daarvan zoo veel mogelijk te *neutraliseeren*, is men er steeds op uit geweest om: 1°. *zijne belasting zooveel mogelijk te verminderen*; 2°. het *nuttig effect* daarvan te *vermeerderen*, en 3°. door zoowel de samenstelling als de bevestiging zóó in te richten, dat het zwaartepunt van den last zooveel mogelijk *in de loodlijn* valt, en het lichaam dientengevolge eene rechtstandige houding kan blijven aannemen, terwijl noch de kracht, noch de vrijheid zijner bewegingen eenige belemmering ondergaan.

Ik voorzie reeds dadelijk *tegenspraak* en hoor het woord *overdrijving* uitspreken. Wij worden herinnerd aan het voorbeeld van den *Romeinschen soldaat*, die, om zich te harden voor den oorlog, in tijd van vrede zwaarder belast was en met zwaarder wapenen moest leeren strijden. Maar ik stel daartegen over het voorbeeld door een der eerste militaire mogendheden van den nieuweren tijd, nl. door Pruisen gegeven. *Gedurende de marschen, die niet in de onmiddellijke nabijheid van den vijand plaats grijpen, leggen de Pruisische soldaten hunne ransels af, die op gerequireerde waagens worden meegevoerd*. Wordt hierdoor aan de eene zijde de leger trein vergroot, dan zou daardoor van den anderen kant de *marsch* veel gemakkelijker worden. Gedurende den oorlog van 1866 hadden de regimenten, die op deze manier hunne ransels vervoerd hadden, een veel frisscher, krachtiger en opgewekter voorkomen, dan die waarvan de manschappen hun ransel voortdurend gedragen hadden. Dit voorbeeld verdient dus navolging. Ieder soldaat zal zooveel mogelijk geoeffend moeten worden in eene richting, dat de ontwikkeling zijner spieren en het circulatie-proces

in zijn hart en longen bevorderd wordt. Het arbeidsvermogen van een mensch neemt binnen zekere grenzen met den arbeid toe. Zoolang het lichaam niet belast is, zal de oefening met wapens, evenals iedere spieroefening, tot zijne ontwikkeling bijdragen, doch bezwaard met gewichten en meer bepaald beladen met lasten, die de circulatie in het hart en de longen in den weg staan, zal hij niet tegen groote vermoeienissen bestand zijn. Men kan daarom als regel stellen, dat, zoo de soldaat in sommige gevallen lasten moet vervoeren, hij hiervan verschoond zal moeten blijven, indien hij niet dadelijk behoefte kan hebben aan sommige dier artikelen.

Ik wenschte dus dat, naar het voorbeeld door Pruisen gegeven, de ransels op marsch door middel van wagens werden meêgevoerd, en zou zelfs verder willen gaan door te bepalen, dat vóór het gevecht steeds hetzelfde plaats greep.

Gedurende den strijd toch heeft de soldaat al zijne krachten noodig, en moet iedere verlammeende invloed zooveel mogelijk geneutraliseerd worden. Er zijn toch in de krijgsgeschiedenis genoeg voorbeelden aan te wijzen van veldslagen, die door de uitputting van de strijdenden verloren gingen. Daartoe kan het gevecht met een zwaar bepakt ransel zeker bijdragen.

Het afleggen van de ransels vóór het gevecht moet daarom regel worden. Mocht men bij het volgen daarvan voor het verloren gaan van de bagage van den soldaat eenige vrees koesteren, dan geloof ik, dat die overdreven is. Er zijn toch slechts drie gevallen mogelijk: òf het verliezen, òf het winnen, òf eindelijk het onbeslist blijven van een gevecht.

Wanneer de slag verloren is, heeft het bezit van den ransel geen waarde meer, en in de beide andere gevallen vindt de soldaat na het gevecht zijn ransel spoedig terug, indien die compagnies-gewijze afgelegd zijn. Bij de geregeld afgelegde ransels behoeft zelfs geen schildwacht achter te blijven; indien de plaatselijke autoriteiten daarvoor verantwoordelijk gesteld worden, zullen zij zeker voor het ontvreemde waken. Er zullen overigens bij het afleggen van de ransels in 't vrije veld geene verliezen te vreezen zijn. Zij moeten daarbij zoo mogelijk op hoogere punten van het terrein pyramides-gewijze worden opgestapeld ten einde het nat worden te voorkomen.

In de tweede plaats moet men het nuttig effect van den te transporteerenden last trachten te vermeerderen. Wanneer wij over het transporteeren van lasten handelen, spreken wij van een dooden en een nuttigen last, en verstaan onder den eersten het vervoermiddel, en onder den tweeden hetgeen vervoerd wordt. Men kan nu als algemeenen regel stellen, dat de zoogenaamde doode last in geen geval in gewicht het getransporteerde mag overtreffen. Zoo zal met een goederenwagen van 5000 kil. gewicht 10000 kil. kunnen vervoerd worden, terwijl in een personenwagen van hetzelfde gewicht slechts 2400 kil., zijnde 40 reizigers à 60 kilo, zullen kunnen vervoerd worden. In het eerste geval is de verhouding $\frac{1}{2}$, terwijl die in het tweede omgekeerd is. De Parijsche omnibussen wegen belast 1800 en onbelast 1500 kilo, hetgeen de verhouding dus ongeveer dezelfde maakt.

Bij het trekken van lasten zal de verhouding tusschen den dooden en den nuttigen last moeten zijn als 1 : 2, terwijl bij het dragen diezelfde evenredigheid moet worden 1 : 3. Zoo zal bijv. een ezel, die 120 à 125 kil. dragen kan, slechts 35 à 40 kil. moeten transporteeran aan het juk met zadelmanen, enz.

Wanneer wij nu in overeenstemming met het bovenstaande voor den infanterist slechts als nuttigen last beschouwen hetgeen door hem vervoerd wordt aan wapens, ammunitie, levensmiddelen, kleeding, enz., dan zien wij, dat het doode gewicht, samengesteld uit de middelen om het te vervoeren, nauwelijks 75 kil. bedraagt. Wij krijgen dus, wanneer wij voor den dooden last M en voor den nuttigen U stellen: 1°. bij het trekken $M = \frac{U}{2}$; 2°. bij het transporteeran met lastdieren $M = \frac{U}{3}$, en voor den mensch eindelijk $M = \frac{U}{5}$.

In de derde plaats moeten de samenstelling en de bevestiging van den last bij den infanterist zoodanig zijn, heb ik gezegd, dat het zwaartepunt zoo mogelijk in de loodlijn valt. In de rechte houding ligt het zwaartepunt van het lichaam ongeveer in een vlak, halverwege den navel en het schaambeene, en de daaruit getrokken loodlijn valt door den voet, in het vooreinde van den hiel.

Wanneer wij nu een last op de schouders van den man plaatsen, dan zou hij, wanneer hij in dezelfde positie bleef, achterover moeten vallen.

Hij neemt daarom instinctmatig eene meer of min gebogene houding aan, en des te meer, naarmate de last verder van het centrum is verwijderd. Als eersten regel kan men dus stellen, dat die last zoo dicht mogelijk bij dat centrum moet geplaatst worden. Het dragen van een roksakje boven den ransel is hiermede al dadelijk in lijnrechten strijd.

Verder moet de last niet drukken op de borstkast en daardoor de circulatie in het hart en de longen belemmeren, geen spieren of vaten en zenuwen gedrukt worden, en eindelijk de last zooveel mogelijk over verschillende punten van het lichaam verdeeld zijn. Daar het hoofd buitengesloten is om verschillende redenen, zoo houden wij slechts over: den rug, resp. de schouderbladen, en de heupbeenderen met het heiligbeen.

Het is niet zoo gemakkelijk als het wel schijnt, om de belasting van den soldaat zoodanig in te richten, dat zij aan alle vorderingen voldoet. In Engeland heeft men die zaak ernstig ter harte genomen. Eene commissie van zaakkundigen heeft op last van de Regeering de verschillende plannen onderzocht. Na vergelijkende proeven in verschillende regimenten gedaan te hebben, is het volgende plan, dat bestemd is om de oude manier geleidelijk te vervangen, aangenomen.

De nieuwe uitrusting is gebaseerd op het juk-valies-systeem van den kolonel Sir Thomas Troubridge. Dit is dan ook in de hoofdzak, echter met weglating van het overtollige koper en staal, gevolgd. Twee groote beginselen treden daarbij op den voorgrond: zoowel de schouders als het heiligbeen dienen om den last te steunen; die last is verder zoo dicht mogelijk bij het centrum geplaatst, zoowel van voren als van achteren, zoodat de verplaatsing van het zwaartepunt zooveel mogelijk vermeden wordt.

Door het gewicht gedeeltelijk door het heiligbeen te doen dragen, wordt de borst vrij, en krijgen de spieren van den rug betere gelegenheid tot werken. Het excerceeren met de bajonet kan dus beter geschieden. Doch er is meer. De positie van den soldaat wordt daardoor steviger.

Om deze voordeelen te bereiken, werd het oude model van ransel door een valies vervangen. De plaat aan dit verslag toegevoegd, geeft, zoo ik mij niet bedrieg, van deze wijze van belasten eene vrij duidelijke voorstelling. De figuren I en II stellen de gewone bepakking voor, terwijl figuur III de uitrusting te velde aangeeft. De ransel, die met een zacht leër bekleed is, hangt aan twee breede riemen, die over de schouders gaan en na elkander op den rug gekruist te hebben lager aan het ceintuur worden vastgemaakt. Twee kleinere riemen verhinderen het heen- en weerschuiven. De kapotjas wordt samengevouwen, met eene impermeable stof overtrokken, en boven den ransel bevestigd, zonder echter op dezen laatsten te rusten. Indien de soldaat zijn ransel niet behoeft mede te nemen, kan de kapotjas afzonderlijk bevestigd blijven.

Het groote voordeel van dit systeem is, dat het gewicht van den last zeer laag geplaatst is; dat daarbij de druk zooveel mogelijk is gebracht op het lenden-heiligbeenstuk, en dat eindelijk, terwijl de last nog gedeeltelijk op de schouderbladen overgebracht wordt, de borstkast geheel vrij blijft. Door één gesp van het ceintuur los te maken, kan de man zich gemakkelijk van zijne belasting ontdoen.

Onder de accessoires van de belasting van den soldaat vindt men o. a. in het Fransche leger de *tente-abri*, waarvan het gewicht tusschen 1.8 à 2.3 kil. afwisselt. Zij is afkomstig uit de oorlogen in Algerië. Bij het begin dier expeditie had men aan ieders soldaat, ten einde hem voor invloeden van het weder te beschutten, een grooten zak verschaft. Spoedig gaf hij er echter de voorkeur aan, om zijn zak los te tornen, en vervolgens, ten einde voor regen beschut te zijn, om twee zakken bijeen te voegen in den vorm van een dak, door twee stokken gesteund en met lijnen bevestigd. Het denkbeeld vond spoedig bijval en werd het onderwerp van een rapport aan den Minister van Oorlog. Dit had ten gevolge, dat reglementair werd voorgeschreven de vermeerdering van de uitrusting van den soldaat met 1°. een stuk zeildoek van 1,72 m. × 1,60 m., van knopen en knoopsgaten voorzien; 2°. een stok van 1,20 m., een koord van 2,40 m., drie kleine piketpaaltjes, zgn. tentpinnen, en twee touwen à 0,40 m.

Twee mannen konden nu hunne tenten vereenigen tot ééne, die aan de beide uiteinden open bleef. Weldra kwam de soldaat op het denkbeeld één der uiteinden te sluiten, door een derde er meê te vereenigen. Doch nu bleef nog één der uiteinden ongesloten. Men ging er toen toe over twee tenten te vereenigen, en kon zoo doende zes personen logeeren. Dit is de oorsprong van de *tente-abri* voor zes personen, die thans in het Fransche leger nog in gebruik is.

Gedurende de langdurige en bloedige oorlogen van het eerste keizerrijk, had het Fransche leger steeds van het bivouac in de opene lucht gebruik gemaakt, terwijl het thans in de tent eene beschutting tegen weêrsinvloeden zoekt.

In den Amerikaanschen burgeroorlog waren mede verschillende soorten van tenten in gebruik, waarvan eene, de zgn. ransel-tent (*tent-knapsack*), veel overeenkomst met de *tente-abri* opleverde.

De gevolgen van het liggen op een vochtigen bodem, waren zoowel in Amerika als in Mexico op ruime schaal waar te nemen. Een groot aantal rheumatici, en zelfs verlammingen waren hiervan het gevolg. Het is daarom wenschelijk aan de velduitrusting van den soldaat toe te voegen een stuk waterdicht doek, waarop hij zich te ruste kan leggen.

De Pruisen maken sedert lang te velde gebruik van *windschermen*, en zijn daardoor in de gelegenheid den soldaat te verlichten, terwijl de Franschen bij het opbreken van het *bivouac* soms genoodzaakt waren hunne tenten achter te laten. Zoo moest te Saint-Privat-la-Montagne eene brigade met achterlating harer tenten plotseling *en ligne* komen. Haar kampement viel toen in handen van den vijand. In den omtrek van Metz en Parijs maakten de Pruisen van windvangers gebruik. Zij worden op de volgende wijze daargesteld. Op een afstand van 3 voet worden palen van 3 à 4 voet lengte en 2 duim dikte in den grond gedreven, die door strengen, uit stroo gevlochten, onderling worden verbonden, en waartegen men stroobossen plaatst. Slaat men ongeveer op 2 voet van de eerste eene tweede rij palen in den bodem en legt men over die twee rijen een dak van stroo, dan is men daartusschen volkomen beschut.

Nog beter zou dit op de volgende wijze kunnen plaats grijpen:

men slaat twee houten staken op een afstand van 4 à 6 voet schuin in den bodem en verbindt ze op eene hoogte van 3 à 5 voet door eene dwarsstang. Hiertegen bevestigt men eene schutting, bestaande uit boonenstaken en stroo. De dikte van de stroo-laag behoeft niet meer dan 2 duim te bedragen. Een stroodak van 4 duim dikte, onder eene helling van 45°, biedt gedurende weken weêrstand aan de weêrsinvloeden. Voor het afvloeien van het water kan men nog eene gleuf uitgraven, waarvan de aarde van onderen tegen het afdak wordt gelegd.

In twee oorlogen, die in onzen tijd gevoerd werden in tropische gewesten onder groote hygiënische voorzorgen, die in Abessinïë (1868) en aan de Goudkust (1874), stond de zorg van de ligging bovenaan. Sir Garnet Wolseley gaf de volgende voorschriften: „het liggen in de nabijheid van boschwerk en op vochtigen bodem moet vermeden worden; door het tegengaan van verkoudheden wordt de gezondheid het best bewaard; het hoofd mag niet onbedekt aan de zon blootgesteld worden; posten zullen steeds in de schaduw moeten staan; bij het *bivouacqueeren* zal steeds eene weinig verheven plaats worden opgezocht. Het is een hoofdmiddel ter bewaring van de gezondheid. Bij stoornissen in de spijsvertering zal onmiddellijk geneeskundige hulp worden ingeroepen. Water mag nimmer ongefiltreerd gedronken worden.” En mochten die voorzorgen, oppervlakkig beschouwd, overdreven gevonden worden, dan moet ik er nog aan herinneren, dat het welslagen van genoemde expedities voor een groot deel juist op rekening gesteld wordt van die hygiënische maatregelen. (1)

Bij het *bivouacqueeren* eindelijk is eene warme kleeding van gewicht. Wollen onderkleêren zijn vooral in ons klimaat noodzakelijk.

Het is reeds elders gezegd: „goed vleesch en brood is voor den mensch in het algemeen, doch vooral voor den soldaat eene eerste en voornaamste levensbehoefte. Ik ga zelfs verder en zou hem, zoo mogelijk, door krachtig voedsel voor de vermoeyenissen van den oorlog wenschen voor te bereiden.

(1) Army and Navy Gazette n°. 739, 1874, pag. 54. Cf. Einrichtung und Anwendung des Bivaks in: Roth u. Lex, Handbuch der Militär-Gesundheitspflege. Zweiter Band. 1874, pag. 95—105.

Het zoogenaamde *harden* moet niets meer en niets minder zijn dan eene oefening in eene bepaalde richting, die mogelijk gemaakt wordt door vermeerdering van, inzonderheid dierlijk, voedsel. Eerst door beide *factoren* in aanmerking te nemen, kan men een blijvend resultaat verkrijgen, terwijl men door verzuim van den laatsten gevaar loopt in plaats van *harden*, *uitputting* te voorschijn te roepen. (1)

Voor de meerdere of mindere mate van gezondheid van de troepen te velde is de voeding een voorname, zoo niet de hoofdfactor. Bij het proviandeeren van een leger zal de grootste moeielijkheid door het transport ontstaan. Ook in geval men over de noodige voertuigen kan beschikken, zullen de lange colonnes met levensmiddelen beladen een lastig aanhangsel vormen, en de beweging der troepen in den weg staan.

Bij het transport van levend slachtvee stuit men op verschillende zwarigheden, als: verzuim in de voeding, verpleging en zindelijkheid, dientengevolge bijna nimmer uitblijvende veeziekten.

Daarbij moet verder niet uit het oog verloren worden, dat langen tijd meêgevoerd slachtvee steeds in gewicht niet alleen afneemt, maar ook het overblijvende een groot gedeelte zijner voedende bestanddeelen verliest.

Dat de hieruit voortvloeiende moeielijkheden nog niet meer gevoeld worden, is daaraan toe te schrijven, dat men steeds op ruime schaal van requisitien gebruik maakte. Zoo leverden in den laatsten oorlog tusschen Frankrijk en Duitschland de rijke boerderijen ruimschoots haar contingent aan slachtvee.

Een hoofdbestanddeel van de voeding te velde is vleesch. Dit bevat, wanneer het van goede qualiteit is, 40% water. Door het langdurig drijven neemt dit watergehalte toe. In het algemeen kan men zeggen, dat het vee door schadelijke invloeden van allerlei aard 50% verliest. Daarbij komt nog, dat het versch geslachte vleesch voor de voeding minder geschikt is. Het slachten,

(1) F. W. Pavy M. D. zegt in zijn werk: "A treatise on food and dietetics" p. 481 het volgende: "The object of training is the preparation of the system for some unusual feat of exertion, and the results which the art aims at producing are: 1°. increased muscular strength, 2°. increased power of endurance and 3°. improvement of the wind."

villen en afhakken van het vee kost eindelijk veel tijd, terwijl ten slotte nog veel daarvan verloren moet gaan onder de omstandigheden, waarin dit plaats grijpt, of bewaard, den volgenden dag des zomers reeds eene onaangename lucht afgeeft.

Geen wonder dus, dat men naar andere middelen heeft omgezien. Zoo maakte men in den laatsten oorlog ook van pekervleesch gebruik. Het *pekelen* is afkomstig uit een tijd, toen men van scheikunde geen goed begrip had. Het *bewaren* tegen bederf wordt door het pekelen bereikt ten koste van de voedende bestanddeelen. De pekkel, die weggeworpen moet worden, bevat behalve water en zouten, eiwit, phosphorzuur en organische bestanddeelen. In die pekkel gaat verder $\frac{1}{3}$ tot $\frac{1}{2}$ van de vloeistof over, die in het verse vleesch voorkomt. Wanneer wij dus aan den soldaat pekervleesch geven, krijgt hij slechts de helft aan voedende bestanddeelen van het in dezelfde hoeveelheid voorkomende versch vleesch. Een half pond pekervleesch staat in voedend vermogen gelijk met een kwart pond vleesch, dat versch gegeten wordt.

Maar er is meer. Men kan in het algemeen stellen, dat een wagen 500 kilo kan vervoeren; om dus 50000 kilo te transporteren, hebben wij 100 wagens noodig. Daar pekervleesch reeds zonder pekkel 70% zouten en water bevat, zoo hebben wij hier dus ten slotte 70 wagens te veel in gebruik genomen, m. a. w. met hetzelfde getal voertuigen kan men vier maal meer aan beter geconserveerd vleesch transporteren. Hiermede is m. i. de quaestie ten nadeele van het pekervleesch beslist. Doch ook het spek kan slechts *gedeeltelijk* dienen om het verse vleesch te vervangen. Wij komen daarop bij het bespreken van de erwtenworst nog nader terug.

Het moet onze bevreemding wekken, dat de vorderingen op natuur- en scheikundig gebied nog zoo weinig bij de legerverpleging hare toepassing vonden. Terwijl een eenigszins ontwikkeld onderofficier op de hoogte is van de moderne wapenleer, heeft dit gedeelte van het legerbeheer metterdaad nog eene middeleeuwsche tint. Toen pekelde men toch reeds vleesch en dreef de legers ossen na.

Ik begrijp, dat ik hier niet volstaan kan met de nadeelen aan te wijzen, zonder tevens de middelen ter verbetering in 't licht te stellen.

Het bewaren van het vleesch wordt door het rottingsproces tegengegaan. De voorwaarden voor de rotting zijn water en lucht. Reeds in 1809 begon Appert vleesch te conserveeren, en nog in 1851 waren op de wereldtentoonstelling te Londen blikken geëxposeerd, die in 1813 volgens de methode van Appert waren gevuld. Verschillende systemen hebben de methode van Appert sedert zoeken te verdringen, waarvan er echter geen enkele voor het gebruik te velde geheel bevredigende resultaten heeft opgeleverd.

Om dit duidelijk te maken moet ik er aan herinneren, dat de conservatie-methode voor het veldgebruik geschikt, aan de volgende voorwaarden moet beantwoorden:

1°. de voedingsmiddelen te velde moeten goed verteerbaar zijn, eene gezonde en krachtige voeding opleveren en dus aan een langer gebruik geen tegenstand bieden, zooals bijv. erwtenworst, pekervleesch en voor sommige menschen ook met spek het geval is.

2°. het is noodzakelijk dat zij de voedingsstoffen zoo *compact* mogelijk, doch tevens als in verschen toestand bevatten.

3°. dezelfde bereidingen moeten tegen het langdurig bewaren volkomen bestand zijn.

4°. zij moeten niet kostbaar en zoo gemakkelijk te bereiden zijn, dat in tijd van oorlog iedere stedelijke regeering de noodige quantiteit kan leveren, waarover straks met een enkel woord meer.

Het is bekend, dat de Indiaansche volksstammen van Zuid-Amerika hun voedsel op de volgende wijze bereiden: zij snijden mager vleesch in reepen, bestrooien het met maïsmeel en laten het aan de lucht uitdrogen.

Het meel trekt de vochtigheid van het vleesch aan, hetgeen *verdampst*, en zoo bekomen zij in de hooge droge streken, die zij bewonen, in korten tijd een voedsel, dat vleesch en brood vervangt, en *langen tijd kan bewaard worden*. Deze bereidingswijze is, wel is waar, in ons klimaat niet in aanwending te brengen, doch wij trekken daaruit reeds het bewijs, dat het eenvoudige onttrekken van water en drogen in de lucht eene voldoende manier van conserveeren insluit.

Ten einde snel aan het vleesch water te onttrekken, stelden Morel-Fatio en Verdeil eene practische methode voor: zij onttrokken nl. het water door er warme dampen over heen te laten strijken.

Het vleesch geeft daarbij slechts water en een minimum van zijne voedende bestanddeelen af. Het aldus behandelde vleesch wordt in stukken gesneden, en gedurende 6 uren lang bij eene temperatuur van 30° à 40° gedroogd. Men verkrijgt daardoor eene massa van eene bruine kleur en aangename reuk. De ervaring heeft geleerd, dat het 6 maanden en langer bij eene temperatuur van 12° à 15° bewaard, bij koken eene krachtige smakelijke soep opleverde, die dan afwisselend met erwtenworst te velde kan genuttigd worden. De ervaring toch heeft geleerd, dat die erwtenworst spoedig tegenstaat; de balken van spek, die er doorheen loopen, deelen daaraan een *ransigen* smaak mede.

Morel-Fatio en Ch. Dolfus pasten genoemd procédé ook toe op het conserveeren van groenten. Zij gingen daarbij uit van het denkbeeld, dat de groenten, bereid volgens het procédé van Appert en Masson, een reuk van hooi en bovendien mettertijd een scherp smaak hebben, afkomstig van de eiwitachtige lichamen, die langzamerhand in ontbinding overgaan.

25000 porties kool naar hunne methode bereid, zouden slechts een kubiekmeter ruimte innemen en niet meer dan 500 kil. wegen. Deze methode is dus voor militair gebruik mede zeer aan te bevelen.

Bij het inpakken, resp. verdeelen, verdienen kleine collies of kisten van circa 50 pond, met eene voeding voor 200 man of eene compagnie, de voorkeur.

Ik ga thans met stilzwijgen voorbij de middelen om de voeding te velde voor gezonden en zieken te bereiden, daar ik reeds het vorige jaar uitvoerig stilstond bij de keuken- en bakwagens, die te Weenen geëxposeerd waren. Ik kan dus voor dit doel naar het verslag dezer Vereeniging verwijzen.

De voorgeslagen methoden van conserveeren hebben nog dit voor, dat zij zoo eenvoudig zijn, dat zij bijna zonder voorbereiding en technische kennis kunnen toegepast worden. En dit is van groot gewicht voor de practijk.

Het *voeden* van een leger sluit op velerlei bezwaren. De schraapzucht en het bedrog der leveranciers, die in tijd van oorlog gaarne spoedig rijk willen worden, stellen daaraan groote moeilijkheden in den weg. Het verdient daarom aanbeveling, om door de verdeling

van den arbeid zich van de leveranciers als 't ware geheel onafhankelijk te maken. Even als *menschen* en *paarden* gerequireerd worden, kan men ook levensmiddelen op die manier aanschaffen. De levering daarvan zou ongeveer op de volgende wijze moeten geschieden. In iedere plaats van eenig belang stelt de Regeering eene geschikte localiteit ter beschikking van het militair bestuur. Bij het uitbreken van een oorlog moet iedere slager een zeker gewicht aan vleesch leveren, zooals wel van zelven spreekt, tegen vergoeding; dit wordt bereid, ingepakt en verzonden. Een goed fabrikaat is reeds te verwachten, omdat de bereiding zoo uiterst eenvoudig is. Wil men de plaatselijke besturen niet met deze quaestie bemoeielijken, dan kunnen de administrateurs der depôts die taak op zich nemen. Wordt nu eindelijk het brood in den vorm van beschuit meêgevoerd en den soldaat nog koffie verstrekt, die vooruit bereid is bij wijze van siroop (met suiker en brandewijn), dan kan hij proviand voor 6 à 7 dagen meêvoeren, omdat de geheele voorraad, met inbegrip van $\frac{3}{4}$ kil. beschuit voor 2 dagen, niet meer weegt dan een *kilogram*.

Een groot voordeel wordt hierdoor dus bereikt: waren er 15 wagens noodig om eene zekere hoeveelheid vleesch te vervoeren, dan zal één wagen dezelfde hoeveelheid kunnen transporteeren, op bovengenoemde manier bereid. De bewegelijkheid, kortom, de strijdvaardigheid van een leger wordt daardoor in hooge mate bevorderd.

Wij hebben ons tot heden uitsluitend met den *gezonden* soldaat bezig gehouden, om ons thans meer bepaald met de zorg voor *zieken* en *gewonden* te gaan bemoeien.

De geneeskundige dienst te velde moet ten allen tijde aan groote eischen kunnen voldoen. Dit komt vooral uit op de dagen dat er slag geleverd wordt. Gedurende het gevecht de gekwetsten op te zoeken en buiten het bereik van het vuur te brengen, de wonden nauwkeurig te onderzoeken, de noodige operaties te verrichten, de bloedingen te stillen, tot het transport voor te bereiden — ziedaar in korte trekken de taak van den militairen arts op het slagveld.

Het dragen van uit de slaglinie naar de hulpplaatsen is in Frankrijk aan de treinsoldaten opgedragen, in tijd van nood bijge-

staan door de muzikanten der regimenten. In Oostenrijk, Pruisen en Rusland daarentegen, heeft men voor den geneeskundigen dienst te velde bijzonder afgerichte soldaten, „saniteits-soldaten”, die vermeerderd worden met de zgn. gekwetsten-dragers. De laatsten blijven tot het actieve leger behooren, en leggen eerst vóór het gevecht hunne wapens af. Gedurende het gevecht zijn die saniteits-manschap-pen in kleine patrouilles verdeeld, die met draagbaren en de middelen, om een voorloopig verband te leggen, voorzien zijn. De arts behoort niet in de voorste rijen der strijdenden. Het is waar, zijne tegenwoordigheid zal er toe kunnen bijdragen om den moed van den soldaat te verhoogen, doch van den anderen kant kan zijn geïsoleerd optreden zonder hulpmiddelen, en verstoken van de noodige helpers, geen nut hebben. Daarom verlaten dan ook in het Oostenrijksche leger de officieren van gezondheid vóór het gevecht de gelederen, om zich danachter op de hulp- en de verbandplaatsen te vereenigen; terwijl in het Pruisische leger de helft in het gelid blijft, vereenigt zich de andere helft met het personeel van de verbandplaats achter de slaglinie opgericht. In Frankrijk blijven alle officieren van gezondheid bij hun korps. Het getal artsen op de verbandplaats wordt daardoor zeer gering en bestaat uit 5 à 7 personen, terwijl in Pruisen 19 artsen daar tegelijkertijd werkzaam kunnen zijn. Bij de keuze en de inrichting van de verbandplaats komt het vooral op den militairen geneeskundigen chef aan. Bij eene vroegere regeling was er tusschen dezen en het kommando nog een tusschenpersoon geplaatst in de militaire *intendance*, hetgeen de zaak onnoodig compliceerde.

Dit systeem wordt nog alleen in het Fransche leger in al zijne zuiverheid toegepast, doch is langzamerhand overal elders, in Oostenrijk, Pruisen en Rusland, verlaten. In Engeland, en vooral in Amerika, ging men het verst in de emancipatie van den arts op het slagveld. Ik heb reeds bij eene vroegere gelegenheid de voordeelen van het Amerikaansche stelsel van deze plaats uiteengezet, en aangetoond, dat het in de toepassing uitstekend heeft voldaan.

Wij hebben gezien, dat de werking van den chirurg op het slagveld in de hoofdznaak neêrkomt op het onderzoek der beleedigingen, het reinigen en bedekken der wonden, het stillen der bloedingen en het voorbereiden tot het transport. Op verdeeling

van den arbeid komt het in de eerste plaats aan. Hoe noodzakelijk die verdeeling van den arbeid is, kunnen wij reeds uit de volgende berekening afleiden. Wij laten daarbij opzettelijk buiten beschouwing de groote veldslagen, die o. a. in Amerika gevoerd zijn, en waarbij na een enkel gevecht 100 000 menschen *dood* of ernstig gewond op het slagveld bleven liggen, maar denken aan de gevechten van geringeren omvang, en dan is het geene zeldzaamheid, dat een leger na een ernstig treffen 8000 à 9000 man van zijn effectief buiten gevecht ziet gesteld. Van dit getal willen wij nu aannemen dat het derde gedeelte de hulp van den arts behoeft, terwijl twee derden gedood is, of zoo licht gewond, dat het zonder verdere hulp kan getransporteerd worden. Er blijven dus 3000 zwaar gekwetsten over. Wij willen nu verder aannemen, dat de arts aan iederen lijder gemiddeld 20 minuten moet wijden, en dat dus de 3000 gewonden ongeveer 1000 uren behoeven om verzorgd te worden. Een arts zal nu het opereeren en verbinden wel niet langer dan 10 uren daags kunnen voortzetten, en er zouden dus reeds 100 heilkundigen noodig zijn, om slechts een derde gedeelte der buiten gevecht gestelden te verzorgen.

In Pruisen heeft ieder legerkorps van 30000 man twaalf lichte veldhospitalen, waarin 2400 lijders kunnen verpleegd worden, met een personeel van 93 artsen, 159 helpers en 204 hospitaalsoldaten. Er zijn dus hulpmiddelen voorhanden, om één gekwetste op de 12 man te verplegen.

Tot zoo verre het personeel, en nu het materiaal. Na de uitvoerige beschrijving, die ik daarvan naar aanleiding van de Wereldtentoonstelling te Weenen gegeven heb, kan ik hierover thans kort zijn.

De soldaat kan, gewond, niet zelden geruimen tijd van genees- en heilkundige hulp verstoken moeten blijven. Het komt er dan op aan, dat hij zich zelf zoo veel mogelijk kan helpen, al of niet door zijne kameraden ondersteund. Daarom is het noodzakelijk, dat hij een noodverband kan aanleggen en daarvoor de noodige hulpmiddelen bij zich heeft. In de Pruisische instructie voor den geneeskundigen dienst te velde is dan ook voorgeschreven, dat ieder soldaat een eerste verband bij zich moet hebben.

De infanterist draagt dit in zijn linker broekzak, de uhlanen en huzaren op de borst, terwijl de overige cavaleristen het achter in den rokzak dragen. Een Fransch industrieel, Sandou, heeft voor ditzelfde doel voorgesteld een verband, bestaande uit een zwachtel van 3 à 4 meter, die aan de eene zijde eindigt in een weefsel, dat met pluksel overeenkomst heeft; daaraan werd, op voorstel van Léon le Fort, een stukje linnen met „perchlorure de fer” doortrokken, toegevoegd en het geheel in gevernist papier gewikkeld.

Reeds vroeger had Esmarch zijn „eerste verband” voorgesteld. De prijs stond eerst de algemeene invoering langen tijd in den weg, doch het is den Kielschen hoogleenaar eindelijk gelukt, het voor niet meer dan de waarde van het katoen te doen leveren. De teekening is nu veel eenvoudiger, waardoor meteen het voordeel verkregen werd, dat haar Duitsch, specifiek Pruisisch karakter verloren ging, waardoor aan dit verband een internationaal karakter gegeven is. Dit kwam o. a. op de Conferentie in het Saniteitspaviljoen te Weenen gehouden, aan het licht. Er werd toen op voorstel van Billroth, Langenbeck en Esmarch aangenomen, om ieder soldaat „een eerste verband” op het slagveld meê te geven. Dit eerste verband, volgens Esmarch's opgave ingericht, bestaat thans uit: een driekanten doek, groot 0.32m^2 , een stukje Engelsch pluksel met carboolzalf bestreken (1:10) en twee stukjes watten, te zamen in gevernist papier gewikkeld, wegende 47 gram.

De Oostenrijksche General-Stabsarzt, Ridder von Hassinger, deelde op dezelfde conferentie meê, dat de betrekkelijk hooge kosten zijne regeering van de invoering van het „eerste verband” hadden terug gehouden. In Rusland, waar men vroeger mede aan ieder soldaat een verband had verstrekt, is men daarvan later teruggekomen. De ervaring had geleerd dat die verbanden niet zelden tot andere doeleinden gebruikt werden, en dan niet te vinden waren op 't oogenblik, dat zij moesten aangelegd worden. Dit had ten gevolge de invoering van de groote en kleine, bataljons- en kompagnies-verbandransels bij genoemd leger. De geheele inrichting is daarbij zoo doelmatig, dat ieder soldaat zelfs tweemaal kan verbonden worden, zonder dat de reserve behoeft aangesproken te worden.

Dit geeft mij aanleiding, om nog met een enkel woord van de *verbandransels* te spreken.

De verbandransels, die thans algemeen bij de verschillende legers zijn ingevoerd, gelijken veel op elkander. Zij komen in vorm meestal overeen met den gewonen soldatenransel en bevatten, meer of min systematisch gerangschikt, eene menigte voorwerpen, waarvan er sommige te velde zeer goed kunnen gemist worden.

Een model, dat ik de eer heb hier te vertoonen, onderscheidt zich zeer gunstig van al de overige.

De Belgische verbandransel, volgens Hermant, komt door zijne inrichting overeen met een gewonen reiszak of porte-monnaie. Het losgespen van een enkelen riem is voldoende den ransel te openen; men ziet dan dadelijk den geheelen inhoud vóór zich liggen. Eveneens kan hij zeer gemakkelijk weêr gesloten worden. De vaak samengestelde inrichtingen zijn in het model Hermant gelukkig vermeden.

Het gewicht van den ransel, geheel gevuld met de trousse de campagne, is $8\frac{1}{2}$ kilogram, in tegenstelling van het vroegere Belgische model, dat 11.3 kilogram woog. De prijs is slechts 50 francs. Op verzoek der modellen-commissie van de Nederlandsche vereeniging onder het Roode Kruis, werden er bij een der korpsen van ons leger vergelijkende proeven genomen met onzen modelransel en het Belgische model, die in ieder opzicht in het voordeel van den laatsten uitvielen.

Het draagbaar-maken van het verbandmateriaal is daarom ook nog van gewicht, omdat zoodoende de organisatie van mobiele colonnes, die het veldleger in al zijne bewegingen moeten volgen, wordt bevorderd. De ervaring heeft geleerd, dat het zoo kostbare rollende materiaal: verband- en medicijnwagens met hun kostbaren inhoud, òf verloren gingen, òf niet aanwezig waren op 't oogenblik, dat zij gebruikt moesten worden. Om eene colonne metterdaad mobiel te maken, moet zij, zoo noodig, haar geheelen voorraad aan verband en instrumenten in reiszakken, resp. ransels van het Belgische model, meêvoeren kunnen. Prof. Esmarch uit Kiel, die op dit gebied zeer groote verdiensten heeft, liet voor hetzelfde doel *verbandpakken* vervaardigen, die tevens kunnen

dienen, om na een grooten veldslag het gebruikte verband zooveel mogelijk te vervangen.

Dit pak heeft den vorm van een ransel, doch wordt in den regel per as vervoerd. Twee personen kunnen het echter gemakkelijk aan de hand dragen. Men kan er ook twee pakken van maken.

De banden en riemen, die het pak bevestigen en draagbaar maken, kunnen ook gebezigd worden ter bevestiging van spalken. Het overtrek of omhulsel bestaat uit een stuk zwart wasdoek, dat uitgespreid kan dienen tot onderlaag van een lijder, en in stukken geknipt tot wondbedekking. Een kast of kist van zinkblik geeft aan het pak zijn vorm. Deze kast is bestemd voor waterbak, doch kan, in stukken gesneden, ook ter wondbedekking worden gebezigd. De inhoud bevat o. a. eene stevige schaar tot het openknippen van kledingstukken en schoeisel, en 30 pakjes „eerste verband.”

De vervoermiddelen voor den geneeskundigen dienst te velde heb ik hier het vorige jaar reeds uitvoerig behandeld. Wij hebben toen gezien, dat het op het slagveld en in de eerste linie vooral aankomt op een groot aantal doelmatige draagbaren; dat in de tweede linie en op gebaande wegen ook *raderbaren* kunnen gebruikt worden, terwijl eindelijk voor een langer traject de ambulancewagens gereserveerd blijven. Ik wees verder op de voordeelen van het evacueeren van zieken en gewonden langs spoor- en waterwegen.

Wij hebben toen reeds gezien, dat evacueeren in vele gevallen aangewezen, in sommige minder gewenscht, en in enkele bepaald verboden is.

Evans, Heyfelder, Lücke, Beck en anderen hebben opvolgend met nadruk gewezen op de gevolgen, die het evacueeren bij verkeerde toepassing moet hebben. Het zal daarom noodzakelijk zijn, om *reglementair* die quaestie te regelen, en in de instructies voor den geneeskundigen dienst te velde ten opzichte van het evacueeren bepaalde categoriën aan te nemen. De Russische dirigeerende officier van gezondheid, Dr. Heyfelder, stelt voor de volgende klassen aan te nemen: 1°. gevallen, waarin het transport absoluut verboden is; 2°. gevallen, waarin tijdelijk het transport tegen-

aangewezen is; 3°. gevallen, waarin gewichtige bezwaren tegen het transport blijven bestaan; 4°. gevallen, waarin het transport onder alle omstandigheden aangewezen is. Het zou mij hier te verre leiden, om de verschillende soorten van ziekten en gebreken tot iedere dezer klassen behoorende op te noemen, en dus met voorbeelden genoemde verdeeling te motiveeren; doch ik herhaal het, de beoordeeling *kan* en *moet* dus geschieden door den arts. Wij putten hieruit zoo noodig op nieuw motieven voor de zelfstandige organisatie van dezen tak van dienst.

De lijders, die niet kunnen of mogen vervoerd worden, moeten verpleegd worden op of in de nabijheid van het slagveld, in tenten of barakken. De barakken en tenten kunnen dus dienen om de vaste hospitalen tijdelijk te vervangen of tot accessoires van reeds bestaande inrichtingen. Omgekeerd heeft de *behandeling* in tenten en barakken krachtig bijgedragen om nieuwe gezichtspunten te openen voor de hospitaal-hygiëne. Raadplegen wij Evans, Heyfelder en anderen, dan zien wij dat de tenten en barakken reeds eene geheele geschiedenis hebben.

De rijke ervaring in den Krim-oorlog en vooral ook in den Amerikaanschen burgerkrijg heeft er ruimschoots toe bijgedragen, om die inrichtingen te populariseeren.

Zoo was de publieke opinie voorbereid, toen de oorlog tusschen Duitschland en Frankrijk uitbrak. Er werd toen van beide zijden op ruime schaal van tenten en barakken gebruik gemaakt.

De ervaring heeft echter sedert geleerd, dat sommige ziekten er niet in kunnen verpleegd worden, terwijl zij geen absoluten waarborg voor andere, als daar zijn de zoozeer gevreesde wondziekten, opleverden. Tenten en barakken kunnen dus de vaste of blijvende hospitalen niet geheel vervangen. Van deze laatste thans een enkel woord. De tijd is gelukkig voorbij M. H., dat men ieder ruim gebouw, al was het oorspronkelijk ook tot een klooster of kazerne bestemd, geschikt rekende om voor hospitaal of infirmerie te dienen, terwijl de noodzakelijkheid van eene goede keuze van *plaats, grootte, vorm* en *inrichting* onzer ziekenverblijven door de ervaring van bijna iederen dag wordt bevestigd. Die quæstie was dan ook in de laatste jaren door de geheele wereld aan de orde, zoodat de literatuur eene dergelijke uitbreiding gekregen heeft, dat

spoedig niemand in waarheid zal kunnen zeggen haar geheel te omvatten. Het is vooral in Frankrijk, het vaderland der Bailly's en Tenons, dat deze quaestie bij herhaling en grondig is behandeld. Ik kan thans niet *dieper* op de vraag omtrent den gasthuisbouw ingaan, doch wil slechts in het algemeen zeggen, en des noods met bewijzen staven, dat *kleine* boven groote gasthuizen de voorkeur verdienen. Die gasthuizen moeten verder zoo veel mogelijk afgezonderd van andere gebouwen en aan den omtrek der steden, buiten de bebouwde kom der gemeente worden opgericht.

Op het gebruik dat er van die inrichtingen gemaakt wordt, komt het voor alles aan. Staat aan het hoofd van de slechtste inrichting een man met een warm hart en een helder hoofd, die een strijd op leven en dood aanbindt met dien geesel der besmetting, dan kan men nog betrekkelijk goede vruchten verkrijgen. Wordt echter het beheer gevoerd door iemand, die hetzij uit overtuiging, hetzij uit onwetendheid het gevaar van infectie gering acht, dan zullen de beste, schier ideale inrichtingen, ten slotte nog bij de slechtste achterstaan. Het behoeft dus m. i. geen nader betoog, dat het geheele bestuur en de verantwoordelijkheid onzer ziekeninrichtingen uitsluitend moet berusten bij zelfstandig optredende geneeskundige chefs. Dit wordt thans meer algemeen gevoeld en in harmonie daarmede behandeld.

Hospitalen voor hoogstens 200 lijdens, gebouwd volgens het barakken-systeem, toegerust met alles wat dienstig kan zijn om de genezing te bevorderen, opgericht eindelijk op punten, die voor de verdediging van belang zijn, ziedaar de blijvende inrichtingen, die ik zou wenschen.

In den omtrek van die vaste blijvende inrichtingen moet een open vrij terrein zijn, om daarop *tenten* en *barakken* naar de behoeften van het oogenblik te kunnen oprichten. Zodoende wordt het model-hospitaal gemakkelijk vergroot tot een hospitaalkolonie. De eischen der gezondheidsleer gaan hier met die der economie hand aan hand; doch, ik herhaal het, ten slotte komt alles aan op het gebruik dat van de hospitalen gemaakt wordt, op het *leven* in de ziekeninrichtingen. Bij de beoordeeling daarvan komen er verschillende vragen bij ons op, als: Hoe is de *ventilatie* en *ver-*

warming? Op welke wijze zijn de zieken en gewonden in de verschillende localiteiten verdeeld? Hoe is de voeding en welke de wondbehandeling en het verband? Men pleegt in dergelijke gevallen de *statistiek* te baat te nemen, doch ik behoef er zeker niet aan te herinneren, dat diezelfde statistiek eene vaak bedriegelijke maatstaf is. De kunst van het groepeeren der cijfers is nog niet vergeten, zoodat de statistiek met recht genoemd kan worden een remedium anceps; wat voor den een zijn *levende* cijfers, worden zoo doende voor den anderen *doode* getallen.

Ik heb hierop reeds elders gewezen en o. a. in mijn werk: „des Hopitaux tentes et baraques”, herinnerd aan de vergelijking tusschen de resultaten, verkregen in de barakken op het Tempelhoferfeld en de Uhlanenkazerne te Berlijn, tijdens den jongsten oorlog.

Ik heb mogelijk reeds te veel van uwe welwillende aandacht gevergd, Mijne Heeren, en moet dus eindigen.

Ik doe dit niet, zonder met het oog op de door mij behandelde veelomvattende quaestie de vraag te herhalen, die ik mij overtuigd houd, dat bij ieder onzer levendig is: zullen wij gereed zijn?

Het is een opmerkelijk verschijnsel in de Fransche literatuur, dat na den val van het Keizerrijk de nationale gebreken en ondeugden, als zoovele oorzaken van de nederlagen en rampen zonder verschooning worden blootgelegd. Het is alsof men de wonden dieper wil peilen, om des te zekerder het kwaad te vernietigen.

Men zou met het oog op dit verschijnsel van eene literatuur van het berouw kunnen spreken.

Wij kunnen met die voorbeelden ons voordeel doen. Zoo raad ik hen, die zich illusies maken dat alles goed en best is, en met een zekeren wrevel spreken van te hooge eischen op krijgskundig gebied, het 8ste hoofdstuk te lezen van het werk van Jules Simon, „Souvenirs du 4 Septembre.” (1)

Maar er is meer. De intendance van het Fransche leger bleef

(1) Jules Simon, Souvenirs du 4 Septembre, origine et chute du second empire, pag. 226: *Les intendants sont partout aux abois*. L'empereur écrit au ministre: „Je vois qu'on manque de biscuit et de pain pour la troupe”. On n'était pas mieux pourvu pour les blessés; on n'avait ni infirmiers, ni caissons, ni cantines, ni moyens de transport.

in den laastten oorlog verre beneden hare taak, en dit was niet aan de personen te wijten — waaronder zeer uitstekende mannen waren, die in kunde en ijver uitblonken — maar aan het stelsel, dat zij vertegenwoordigden. De legerverpleging los te maken van die sleur en op dit terrein licht, ontwikkeling en leven te brengen, is geene gemakkelijke taak. Veel verwachten wij van de ontwakende belangstelling in ons krijgswezen, nog meer van de vorderingen der wetenschap. Het is de wetenschap, Mijne Heeren, die den Pruisen de overwinning heeft verzekerd. Door haar leeren wij, hoe wij een volk gereed kunnen houden voor den strijd, zonder het uit te putten; door de wetenschap zien wij hoe een leger gevoed, gekleed, georganiseerd kan worden; door de wetenschap ervaren wij, hoe de electriciteit kan dienstbaar gemaakt worden om snel orders over te brengen, en de stoom om troepen spoedig over te voeren. Worden er verbeteringen in de vuurwapenen gevonden langs wetenschappelijken weg, het is dan toch, Gode zij dank! diezelfde wetenschap, die de middelen aan de hand geeft, om eenigen van hen, die gevallen zijn voor de eer van hun vaderland, te behouden. Laten wij ons dan voorbereiden! Trachten wij met inspanning van onze beste krachten eene betere toekomst te veroveren, dan kunnen wij zonder schroom die gulden woorden tot de onzen maken: **VOOR HET VADERLAND, DOOR DE WETENSCHAP EN MET DE VRIJHEID!**

De **VOORZITTER** bedankt den heer Gori voor zijne belangrijke redevoering, belangrijk vooral om de gewichtige onderwerpen, die daarin behandeld zijn.

De heer **MARINKELLE** stelt den heer Gori de vraag: indien gezouten vleesch en spek zulke slechte voedingsmiddelen zijn, waarom worden zij dan bij de Marine steeds met het beste resultaat gebruikt? Sedert 17 jaren heeft spr. de eer bij de Marine te dienen, en gedurende een groot gedeelte van dien tijd heeft hij gezouten vleesch en spek genoten, zonder dat het hem kwaad bekomen is. In Vlissingen heeft spr. jongens aan boord zien komen, die hij om hun minder gunstig uitzicht wilde wegzenden, maar die door den officier van gezondheid geschikt werden geoordeeld, omdat

zij naar diens meening, wanneer ze eenigen tijd „snert” zouden gegeten hebben, spoedig zouden ontwikkelen. De uitkomst bewees dat de officier van gezondheid gelijk had, want de jongens zagen er spoedig gezond en voordeelig uit. Onze matrozen, die in Atchin hadden vertoefd en door den invloed van miasmen enz. er slecht uitzagen en van daar naar Nederland voor gezondheidsredenen terugkeerden, zagen er op de terugreis al veel beter uit, als ze eenigen tijd snert, spek en gezouten vleesch hadden genoten. Gezouten vleesch en spek schijnt dus nog zulk een erg slecht voedsel niet te zijn.

De heer GORI verklaart dat hij gezouten vleesch en spek geen slecht voedingsmiddel genoemd heeft, maar dat het minder voedende bestanddeelen bevat dan versch vleesch. Gezouten vleesch bevat meer dan 70 pct. water, dus de hoeveelheid die men daarvan behoeft is grooter. Men kan aannemen, dat men viermaal meer gezouten dan versch vleesch noodig heeft, hetgeen met het oog op het transport een bezwaar is. Daarom heeft spr. niet gezegd dat gezouten vleesch en spek slechte voedingsmiddelen zijn. Spr. stelt aan den heer Marinkelle eene wedervraag: wanneer men aan diezelfde matrozen versch vleesch had gegeven, geconserveerd op de wijze die spr. heeft aangegeven, zouden zij er dan wellicht nog niet gezonder hebben uitgezien?

Overigens heeft hij de *waarde van het voedingsmiddel* buiten bespreking gelaten; spek alleen biedt niet genoeg afwisseling aan; spr. wil ook vleesch laten gebruiken. De punten van vergelijking zijn door den heer Marinkelle niet zeer juist getrokken. Spr. heeft herinnerd aan de nadeelen van het gebruik van pekervleesch, met het oog op het transport. De nadeelen in vergelijking met dat van versch geconserveerd vleesch meent hij te hebben bewezen.

De heer MARINKELLE herinnert dat de heer Gori, over het medevoeren van vivres sprekende, gezegd heeft dat van brood, vleesch, groenten en koffie een pakket werd gemaakt van 1 kilo voor 2 dagen, en de soldaat alzoo voor 7 dagen vivres kon medenemen. Hoe dit in Duitschland en in Frankrijk geschied is, weet spr. niet, maar wel dat het medenemen van vivres in Indië niet

gelukt is. De soldaat is een groot kind; het is hem niet onverschillig of hij 7 kilo's meer of minder moet dragen. Hij ontdoet zich zoo spoedig mogelijk van de overtollige bagage, want hij denkt niet na en meent dat men hem wel te eten zal geven. Zoo doen dan bijvoorbeeld eenige soldaten hunne portieën op een goeden avond bij elkander en eten die op, of zij werpen ze weg als het hun te zwaar wordt. In Indië dus is het medegeven van eten gebleken niet practisch te zijn; wel voor een enkelen dag misschien.

Omtrent de verbanddoeken wenscht spr. nog te zeggen, dat zij ook in Indië zijn ingevoerd. Daar staan er geen Duitsche maar Nederlandsch-Indische soldaten op; ze hebben dus een nationaal karakter. (*Gelach*). De onderofficiers en de soldaten worden in vreedstijd in de garnizoenen geoefend in het aanleggen van het verband. Bij de eerste expeditie, toen alles werd in het werk gesteld om, met beperkte hulpmiddelen, aan al de behoeften te voldoen, kreeg ieder soldaat een doek mede. Maar de chef van den geneeskundigen dienst, de heer Bekking, keurde dat af, want de meeste soldaten verloren dien doek, of hij werd vuil door allerlei onvermijdelijke omstandigheden. Bij de tweede expeditie heeft de doek goeden dienst gedaan; alleen het kader en de hospitaalsoldaten waren daarmee voorzien, naar ik vermeen; en vooral de laatsten hadden groote handigheid om die te gebruiken.

De heer DE BAS zegt, dat bij den aanzienlijken vooruitgang en de ontwikkeling der krijgswetenschap, *de tijd*, meer nog dan ooit vroeger, de meest kostbare factor vormt in den oorlog. Terwijl nieuwe vindingen medewerken tot sneller verplaatsing der troepen, het oorlogsmaterieel aanzienlijk is verbeterd, zijn alleen de fysieke krachten van den man niet toegenomen, doch blijven onderworpen aan dezelfde wetten, welke reeds eeuwen vóór het bestaan van ons geslacht golden, en niet ongestraft overspanning dulden. Noopt dus de oorlogsvoering van den nieuweren tijd zich zooveel doenlijk onafhankelijk te maken van den trein, die impedimenta bij alle tactische en strategische bewegingen, een minimum van onmisbare voertuigen kan alleen worden bepaald door de grenzen te zoeken voor de krachtsinspanning van den man, door na te gaan op welk meê te voeren gewicht het draag-

vermogen van den man bij eene gemiddelde marschlengte en onder gemiddelde omstandigheden is berekend. Hiertoe moeten wij eenige cijfers noemen.

Laisné vermeldt in zijn „*Aide-mémoire portatif à l'usage des officiers du génie*”, dat een geoefend arbeider 40 kilogr. met eene snelheid van 0m.75 per sekonde gedurende 7 uur daags kan dragen, waarbij hij alsdan een nuttigen arbeid verricht, uitgedrukt door

$$40 \times 0.75 \times 7 \times 3600 = 756\ 000 \text{ kilogrammeters.}$$

Nu draagt de Nederlandsche infanterist, geheel te velde uitgerust (daarbij 80 patronen, de veldflesch met water gevuld, één dag vivres, enz.), ongeveer 25,71 kilogrammen; de snelheid op marsch rekenende op 115 pas in de minuut, d. i. 1m.43 per sekonde; voorts aannemende, dat er gemiddeld 5 uur daags wordt afgelegd (een afstand van ongeveer 25 kilometers), klimt de door onze infanterie dagelijks te verrichten arbeid gemiddeld niet boven

$$25,71 \times 1.43 \times 5 \times 3600 = 660\ 775 \text{ kilogrammeters.}$$

Sprekter haalt deze cijfers aan, zeker niet om wiskunde in zijn betoog te vlechten, maar alleen om op eenigzins afdoende wijze aan te toonen, dat reeds nu, voor marschen als van 5 à 6 uur uitgestrektheid — volgens empirischen weg gebleken de meest doelmatige lengte — onze infanterist niet te zwaar beladen mag heeten, vooral niet in vergelijk met de infanterie van andere mogendheden, (1) zoodat onder gemiddelde omstandigheden van geene overspanning zijner krachten sprake kan zijn. Inmiddels zou het mijnsinziens aanbeveling verdienen, dat gewicht van 25,71 kilo's, door weglating van alles wat niet strikt onmisbaar mag heeten, zoo mogelijk tot 23 kilo's of nog minder te verlichten, ten einde dientengevolge de marschvaardigheid van den man te vermeerderen. Gaat men toch den invloed na van belasting op de lengte van den marsch, dan blijkt, dat bij eene vermindering van het

(1) Het door den infanterist te dragen gewicht is ongeveer:

in Frankrijk	33 kilogr.	(waarbij 92 patronen en 4 dagen vivres):
in Duitschland	28 " " " 98 " " 3 " ");	
in Engeland	28 " " " 60 " " 3 " ");	
in Rusland	31 " " " 60 " " 3 " ");	
in Zwitserland	27 " " " 80 " " 3 " ").	

te dragen gewicht met 1 kilo, over eene uitgestrektheid van 25 kilometers, de marsch ongeveer 15 minuten zou kunnen worden verlengd, enz.

Bij de voorgaande berekening zijn gunstige omstandigheden van weêr en wind, even als voor den toestand der wegen in acht genomen. Zonder verder dienaangaande uit te weiden, is mijne bedoeling enkel te doen uitkomen, dat ik het met den heer Gori volkomen eens ben, dat men er naar moet streven, door vermindering van het meê te voeren gewicht, de fysieke krachten van den man zooveel doenlijk te sparen; — maar ook dit middel tot tijdwinst heeft zijne grenzen, welke, met het oog op andere gewichtige belangen van den oorlog, niet mogen worden overschreden. Spr. bedoelt het voorstel om de ransels op wagens meê te voeren en deze vóór het gevecht af te leggen, waartegen bij met nadruk opkomt.

De heer Gori heeft daarbij de ondervinding aangehaald van het jaar 1866, doch spreker beroept zich o. a. op een artikel van het Oostenrijksche militaire Tijdschrift van het jaar 1870 (1), dien zelfden veldtocht betreffende, waarin breedvoerig wordt aangetoond, aan welke gevaren een troep, juist door het achterlaten van de ransels kan zijn blootgesteld. Het komt mij dan ook voor als eene inconsequentie in de redeneering van den geachten spreker van dezen avond, wanneer hij, tot bezuiniging van een betrekkelijk gering aantal voertuigen bij de ambulances, voor den geneeskundigen dienst te velde andere zeer doelmatige inrichtingen aanbeveelt, doch tegelijkertijd aanraadt, om de ransels op wagens te laden, ten gevolge van welken maatregel de trein buiten alle verhouding zal aangroeien. Tot het meêvoeren der ransels toch van één bataljon van ongeveer 1000 man worden vereischt 21 wagens bespannen met 2 paarden of wel 80 karren met 1 paard, een getal, dat niet enkel wordt vereischt door de zwaarte van elken ransel (ruim 8 kilos), maar ook door de wijze van opladen, hetgeen geregeld behoort te geschieden, zoodat de ransels ten spoedigste de troepenafdeeling kunnen bereiken, waaraan zij toebehooren. Met dezen nasleep van ransels zal de kolonne van één bataljon op

(1) Streffleur's *Oesterreichische Militärische Zeitschrift*. November 1870.

marsch, de wagens op onze gewone wegen achter elkaar rijdende, gemiddeld met 210 tot 300 passen, d. i. voor een bataljon met verdubbelde rotten uit de flank marcheerende, van ongeveer 500 tot 7—800 passen worden verlengd. Marcheeren meerdere bataljons te zamen, dan nemen deze nadeelige verhoudingen begrijpelijkerwijs nog aanzienlijk toe, zoodat, afgezien van velerlei andere overwegende bezwaren, uit een krijgskundig oogpunt aan den voorgestelden maatregel verbonden, het doel *tijdwinst* niet zal worden bereikt, de marsch integendeel zal worden vertraagd, de factoren tijd en ruimte, welke zulke een hoofdrol spelen in den oorlog, in nadeeligen zin dreigen te worden gewijzigd. Raadpleegt men de voorschriften van Napoleon, ongetwijfeld nog immer de grootste veldheer van onze eeuw, dan schrijft deze voor, dat nimmer de man mag worden gescheiden van zijn geweer, van zijn ransel, van zijne munitie, van zijne vivres of van zijne spade. De ransel wordt daarbij genoemd onmiddellijk na het vuurwapen, waarin de leering ligt, dat de man daaraan in de eerste plaats behoefte heeft.

Dit blijkt ook, wanneer men overweegt, welke nadeelen uit het afleggen van den ransel vóór het gevecht, kunnen voortvloeien, waardoor de man blootstaat aan ontberingen, reeds duidelijk genoeg sprekende, om op practische gronden af te keuren, wat door den heer Gori werd aanbevolen.

Stellen wij ons voor een bataljon, dat ten aanval oprukkende, alvorens de ransels aflegt.

In eene der vorige vergaderingen werd er op gewezen, dat zulk een aanval niet meer, als weleer, op korten afstand, doch ten gevolge der sterk toegenomen werking van het granaat- en granaat kartetsvuur, reeds op minstens 2500 passen afstands behoort aan te vangen. Gelukt de aanval, dan zal de overwinnaar, alvorens in of nabij de veroverde stelling te kunnen uitrusten of bivakeeren nog minstens op een half uur afstands achterwaarts de ransels moeten gaan opzoeken, zoo die al, soms in het duister, kunnen worden gevonden, althans in het gewoel van ruiters en voertuigen weinig waarschijnlijk onbeschadigd zullen zijn gebleven. Mislukt daarentegen de aanval, wordt de aanvaller vervolgd, of wel in eene andere dan de vroeger gevolgde richting teruggedrongen, dan zullen ransels en kookgereedschap wel voor goed verloren gaan. Over-

winnende, mist de man dus met zijn ransel de gelegenheid tot rusten, om bij de uitgestane vermoeienis aanstonds zijne krachten met de verstrekte vivres te herstellen; geslagen zijnde, gaat met den ransel alles voor hem verloren, dreigt de troep dientengevolge zelfs voor goed buiten gevecht te worden gesteld. Moge volgens de zienswijze van den heer Gori het achterlaten van den ransel dienen om de krachten van den man naar billijkheid te sparen: spreker vreest, dat de man, zoowel overwinnende als geslagen, dientengevolge buiten machte zal geraken zich spoedig, wellicht in het geheel niet tot nieuwen strijd te herstellen.

Op deze gronden vermeent de heer De Bas, dat de man den ransel steeds bij zich behoort te houden. Vooral bestaat daartoe de mogelijkheid in ons land, wijl het leger, zonder tot een zuiver defensieve rol te worden bepaald, zelfs bij offensieve handelingen, veelal blijft in de nabijheid van magazijnen, althans in dichtbevolkte landstreken zal ageeren, waardoor spoedig in vele behoeften kan worden voorzien. De noodzakelijkheid bij andere mogendheden, wier legers zich dikwerf op verren afstand moeten verwijderen naar streken, die minder hulpmiddelen tot de verpleging aanbieden, om den man van alle benodigdheden te voorzien, bestaat voor ons alleen in mindere mate. Spreker acht het dus wenschelijk, dat de ransel zooveel doenlijk worde verlicht, door *alleen het strikt onontbeerlijke daarin op te nemen*, maar tevens, *dat de ransel steeds door den man worde meêgevoerd*.

De heer MARINKELLE zegt, dat het bevreemding kan wekken indien een zeeofficier over ransels spreekt, waarmede de Marine in den regel zoo weinig te maken heeft, maar dat hetgeen de heer de Bas heeft gezegd, hem juist voor ons land de voorkeur zou doen geven aan het stelsel van den heer Gori. De ondervinding zal leeren dat de soldaat, als hij 300 passen ver snel vooruit moet, den ransel zal laten vallen. Spr. heeft wel gezien dat ransels die, zoo het heette, op weg naar het oorlogsveld waren verloren, later ergens anders werden teruggevonden. Spr. gelooft daarom dat het beter is de ransels op karren te laten vervoeren; die behoeven niet met de kolonnes te gaan en kunnen eenige uren

later aankomen. Daardoor vervalt het bezwaar door den heer de Bas geopperd tegen de lange kolonnes.

De heer ROBIDÉ VAN DER AA gelooft dat er veel waars is in hetgeen de heer de Bas heeft gezegd over de moeielijkheid om de ransels op wagens mede te voeren, en dat dit vooral zal blijken, als een leger offensief ageert in een vreemd land en de vereischte wagens requireeren moet; doch in ons land is er een andere uitweg. Wanneer wij (zooals in een oorlog, waarin wij aangevallen worden, veelal het geval zal zijn) achter onze liniën teruggetrokken zijn, kan het gebeuren, dat daar in haast groote troepenverplaatsingen moeten geschieden; zouden die ransels dan niet met schuiten vervoerd kunnen worden? Wanneer bijv. een paar bataljons zich begeven moesten van Amsterdam naar Hoorn, tusschen welke plaatsen geen spoorwegverbindingen, maar wel waterverbindingen bestaan, dan zou het vervoer van ransels in eene schuit, door een paar paarden getrokken, zeer wel mogelijk zijn.

Spr. wenscht verder eene inlichting aan den redenaar van dezen avond te vragen.

In de laatste oorlogen was er meestal een of andere nieuwe uitvinding in het krijgswezen, die de bijzondere aandacht van het niet-militaire publiek trok, en waarin dit gewoonlijk de hoofddreden der overwinning zocht.

In 1866 kreeg het zündnadelgeweer die eer, en indien in 1870 Frankrijk gezegevierd had, zou zeker het Chassepot-geweer daarvoor in aanmerking gekomen zijn. Daar echter de Pruisen overwonnen, was het in dat jaar de erwtenworst, die de algemeene attentie trok. Spr. heeft thans van den heer Gori gehoord, dat de resultaten van die erwtenworst niet zeer voldoende waren, maar juist ten wille van het groote publiek, dat er zoozeer zijne aandacht op gevestigd had, zou hij gaarne nog eenigszins nader willen vernemen welke de bezwaren zijn, die tegen dat voedingsmiddel bestaan.

De heer MARINKELLE zegt, dat men, ook als proefneming, bij de eerste expeditie naar Atchin erwtenworst van de beste soort 1874/75.

medegekregen had. Nog te Batavia was spr. door iemand uitgenoodigd, die bij hem te komen proeven, en hij vond die toen heerlijk, (ze was bereid door eene goede huisvrouw!) maar te velde, waar men niets anders dan een ketel heet water heeft om de spijs toe te bereiden, kwam de erwtenworst hem voor uit kaarsvet, bouillon en meel te bestaan. Hij meende dat het aan zijne geringe ervaring in de kookkunst lag, en liet de worst dus nog eens door den kok van den generaal bereiden; maar nadat deze daar uren lang mee geknoeid had, bleef het kaarsvet met bouillon, en noch de officieren, noch de soldaten die het proefden, lustten dat gerecht. Dat was sprekers ondervinding.

De heer GORI zegt, dat zijne mededeelingen omtrent het afleggen van den ransel in den oorlog van 1866 berusten op opgaven van den Engelschen kolonel Bostock, die door de Engelsche Regeering was afgezonden en wiens rapport is aangehaald in het Engelsche werk over de gezondheidsleer van prof. Parkes (1). Aan militairen van beroep is het niet noodig te zeggen, dat het op het oogenblik van het gevecht er vooral op aankomt, dat de manschappen hunne fysieke en moreele kracht concentreeren op het gevecht. Het spreekt van zelf dat, wanneer de manschappen onbelast in het gevecht komen, zij beter zullen vechten, dan wanneer zij door het dragen van den ransel reeds eenigermate zijn vermoeid. De kans van overwinnen is in het eerste geval grooter dan in het andere, en overwinnen is toch het doel.

Op de vraag van den heer van der Aa over de erwtenworst, heeft de heer Marinkelle reeds antwoord gegeven. Zijne ondervin-

(1) A Manual of practical hygiene intended especially for medical officers of the army, etc. pag. 546, Fourth edition:

"The Prussians, in the war of 1866, obtained waggons whenever they could to carry the knapsacks, and the comparison between the condition of the men thus relieved and those who could not be so, was striking. "I have seen a letter from a Prussian officer, high in rank, and certain to know the fact, stating that the difference in the health of the Prussian soldiers, who carried the knapsacks in the Bohemian marches in 1866, and those who did not, was remarkable. The men who had not carried thier packs, though they had not had the comfort of their necessities, were fresh and vigorous and in high spirits; those who had carried them on the other hand, were comparatively worn and exhausted. And this was with the best military knapsack known.

ding komt met die van spr. overeen. In verschillende rapporten wordt gezegd, dat de erwtenworst heeft een ransigen smaak, veel gelijkende op kaarsvet, en daarom oneetbaar is. Bij langdurige campagnes zal het gebruik van de erwtenworst schade doen aan de gezondheid der manschappen.

De heer HOOGENBOOM. De eene partij wenscht dat de manschappen de ransels zullen behouden, de andere partij dat zij de ransels zullen afleggen. Zij, die het behoud wenschen, doen dit opdat de manschappen, wanneer zij na het gevecht rust krijgen, terstond levensmiddelen en andere kleine behoeften bij de hand zullen hebben. Zij, die de ransels op wagens willen doen medevoeren, gaan uit van de veronderstelling dat de manschappen door het dragen van den ransel te zeer vermoeid worden, om met vrucht ten aanval op te rukken; sommigen beweren zelfs dat velen, als zij de gelegenheid daartoe schoon zien, hunne ransels zullen wegwerpen. Zou er niet een middelweg mogelijk zijn? Vooreerst komt het meermalen voor dat, voorziende dat een zwaar gevecht met een bepaald aangewezen doel, bijv. het bestormen van een werk, van eene hardnekkig verdedigde hoogte, enz., zal worden gevoerd, den manschappen bevolen wordt de ransels af te leggen. Maar ten andere zou het misschien mogelijk zijn de benoodigdheden in *twee* pakken te verdeelen, het eene met levensmiddelen en amunitie, het andere met kleederen en andere benoodigdheden. Het laatste pak, omdat het zaken bevat die men niet *onmiddelijk* noodig heeft, zou afgelegd kunnen worden. Dit stemt overeen met het Engelsche stelsel, maar het is spr. nog niet recht duidelijk dat de op Engelsche wijze gebonden ransel gemakkelijk is af te leggen. De heer Gori zegt dat de soldaat zich van zijn ransel ontdoet door den voorgesp los te maken. Vermoedelijk zal er wel eene andere wijze zijn om dien los te maken, want ware dit niet het geval, dan zou de man, die in een onbewaakt oogenblik zijn ransel wegwerpt, ook de munitie verliezen en dus weerloos zijn.

Spr. zou derhalve nog gaarne van den heer Gori vernemen, of men bij dat Engelsche stelsel den ransel afzonderlijk kan losmaken en afleggen en de patroontasch omhouden?

De heer GORI antwoordt, dat als de soldaat een riem losgespt en den ransel afwerpt, er niets overblijft dan de gordelriem met de patroontasch. De kapotjas, boven den ransel, is ook afzonderlijk bevestigd. In het bezwaar van den heer Hoogenboom is dus bij het Engelsche stelsel voorzien.

De heer DE BAS wenscht ter beantwoording van den heer Gori er nog op te wijzen, dat het streven, om den man zoo min mogelijk belast op de plaats van het gevecht te brengen, niet zoo ver mag gaan, dat dientengevolge bij gemis van de onontbeerlijke munitie, de kansen op de overwinning geheel dreigen verloren te gaan. Toch kan dit veelal het geval worden, wanneer de man zijn ransel achterlaat. Stelt men zich voor, niet één enkel bataljon, maar bv. eene marcheerende brigade — thans slechts 4, maar, zoo als wij hopen, weldra minstens 6 bataljons — dan spreekt het wel van zelf, dat men niet elk bataljon door de wagens met ransels kan laten volgen, doch dat deze bij den staart der marcheerende kolonne zullen komen. En welke maatregelen zal men dan treffen om aan elk bataljon, naarmate het in gevecht komt, niet alleen de ransels te brengen, maar vooral ze *bij tijds* daarvan te voorzien? Bij den grooteren voorraad van patronen, tot het tegenwoordige vuurgevecht vereischt, wordt een aanzienlijke hoeveelheid der munitie in den ransel opgeborgen; bij het voorstel van den heer Gori dreigen zoowel het hoofd als alle andere bataljons der brigade minstens 2 of 3000 pas van de munitie-voorraad te worden gescheiden, zonder de mogelijkheid tijdig door deze te worden bereikt. Zijn nu die bataljons gedwongen het gevecht te openen of aan te nemen, en zijn de patronen uit de tasch verschoten, dan zal men of het vuurgevecht moeten staken, of tot werkeloosheid onder 's vijands vuur zijn gedoemd. Op dit gevaar grondde zich het wijze voorschrift van den grooten Napoleon, reeds in dien tijd overtuigd, dat, den man van zijn ransel te scheiden, gelijk staat hem van een groot deel zijner munitie te berooven. Sinds de invoering van het achterlaadgeweer zal de man, onvoldoende van munitie voorzien, zijne patronen hebben verschoten, alvorens de aanval, op grooten afstand aangevangen, tot den stormloop kan worden doorgezet.

Voor *buitengewone* gevallen, als door den heer Hoogeboom bedoeld, gelden ook *buitengewone* maatregelen; wellicht zal het *eene enkele maal* kunnen voorkomen, dat het aanbeveling verdient de ransels af te leggen; doch immer blijve dit eene uitzondering, zij geenszins de regel, en geschiede alleen op bevel. Ook in het gevecht worde de tucht gehandhaafd: de man zij er van doordrongen, dat, zoo hij het waagt den ransel op eigen gezag weg te werpen, hij zich aan strenge straffen blootstelt.

Wat de mededeeling betreft van den heer Gori, dat het bij de Pruisische infanterie regel zou zijn geworden om de ransels op marsch en tot het gevecht af te leggen, zal de heer Gori spreker zeer verplichten met eene nadere opgave, waar dit, hem tot heden onbekende voorschrift is te vinden.

De heer SIX verklaart, dat, na al hetgeen hij gehoord heeft over het al of niet medenemen van de ransels, 't hem voorkomt dat hier, gelijk 't zoo dikwerf gaat, de waarheid in het midden ligt. Hij gelooft dat men, als er sprake is van *strategische* marschen, de ransels op wagens behoort mede te nemen, om de manschappen niet nutteloos te vermoeien, maar dat men, als het *tactische* marschen geldt, het afleggen van de ransels moet overlaten aan het oordeel van den chef, die weet wat het doel is van den marsch. Vaste regels te stellen nopens het afleggen der ransels, acht spr. afkeurenswaard, en dat vooral in ons leger. Ons vaderland is ongeveer 20 uren gaans breed en van het noorden naar het zuiden een 50 uren gaans lang, zoodat in oorlogstijd zelden langdurige marschen zullen voorkomen. Onze troepen zullen in den regel *tactische* marschen maken en dus is het, meer dan elders, bij ons verkieslijk aan de beslissing van den aanvoerder over te laten, of op een bepaalden marsch de ransels zullen worden medegenomen dan wel achtergelaten.

Spreker wil niets te kort doen aan de rede van den heer Gori, maar hij mag niet ontveinzen dat zij hem in eenige opzichten onvoldaan heeft gelaten. Toen hij op het convocatiebiljet las: *Bijdragen tot de kennis der legerverpleging*, hoopte hij dat er vooral zou gesproken worden over de *voorbereidende* en minder over de *toegepaste* verplegingsleer. Zijns inziens moet de *voorbereidende ver-*

plegingsleer in ons land in de eerste plaats aan de orde zijn; op dat gebied valt er in ons leger nog veel, bijkans alles te doen. Wat hij in 1870 ten aanzien van kleeding en uitrusting onzer troepen heeft gezien, kan hij niet anders dan verwarring noemen, en in weerwil van de verschillende bepalingen, die daarna in het *Recueil militaire* zijn opgenomen, gelooft hij *dat wij nog volkomen in denzelfden toestand verkeeren*, zoodat het meer dan tijd wordt dat aan de voorbereiding der verpleging in oorlogstijd krachtig de hand worde geslagen. Spreker heeft er reeds vroeger op gewezen, toen hij in deze Vereeniging gesproken heeft over het gebruik der spoorwegen in den oorlog. Er is toen ook gehandeld over het proviandeeren van fortén, en hij kan niet nalaten er op te wijzen, dat hij niet heeft kunnen bemerken dat er sedert 1870 eenige maatregelen genomen zijn, om de fortén in betrekkelijk korten tijd te kunnen proviandeeren. Spreker gelooft dus, dat het zeer wenschelijk zou zijn, dat in eene Vereeniging als deze de intendance er op gewezen wierd, welke behoeften in dat opzicht bestaan.

Maar in ons leger zijn ook vele verbeteringen aan te brengen, wat betreft de verpleging in tijd van vrede. Een enkel voorbeeld slechts. Het moet tegen de borst stuiten, wanneer men in de keukén eener kazerne de wijze ziet, waarop de soldaat zijn middagmaal ontvangt. In kleine blikken ketels, — trots de grootste zindelijkheid steeds geroest en gedeukt, — wordt het eten aangebracht, en daaruit moet de soldaat het nuttigen. 't Is zeker zoo onsmakelijk mogelijk; wie weet bij hoeveel vrijwilligers dit al aanstonds een reden werd om nooit meer „*bij te teekenen*”! Waarom mag de soldaat zijn eten niet aanzittende aan eene tafel en van een bord gebruiken?

De prijzen der voedingsmiddelen zijn in de laatste jaren aanzienlijk gestegen. Toen spr. in 1870 bij 't bataljon mineurs (te Nijmegen) werd ingedeeld, was de prijs van 't vleesch voor de ménage 48 cents per kilogr., en toen dat korps in Mei 1873 te Utrecht kwam, kon men geen vleesch krijgen beneden 70 cents per kilogr. Eene zeer belangrijke stijging dus! Heeft men bij zulke verschillen ooit *beproefd*, — met wijziging van verouderde beginselen, — den soldaat goedkooper dan thans te voeden? Is het niet mogelijk te dien opzichte veel te besparen? Het antwoord kan

niet twijfelachtig zijn, wanneer men nagaat wat bijv. in de volks-gaarkeukens betaald wordt. In vergelijking daarmede eten onze soldaten duur, *zeer duur*. Kon de militaire overheid zich verstaan met de directiën dier inrichtingen, dan zou de soldaat ongetwijfeld beter en goedkooper eten. Verschillende bezwaren zijn daartegen aangevoerd. Men zegt o. a. dat het noodig is bij de troepen koks te vormen. Maar is een kok, die in de kazerne in staat is goed te koken, ook bedreven om te koken in het veld? Het is eene zaak die wel eene proef waard is.

Spreker wenscht ook een woord te wijden aan de uitrusting van den soldaat te velde. Hetgeen de heer Gori mededeelde over de uitrusting van den Engelschen soldaat is hoogst belangrijk. De wijze waarop de bepakking is aangebracht, is werkelijk ingenieus. Toch heeft spr. een bezwaar. Hij heeft herhaaldelijk gemarcheerd met de mineurs, die van al onze soldaten het zwaarst bepakt zijn; hij heeft dan telkens gezien dat van een aantal manschappen de heupen waren opengeschaafd door den druk van het ledergoed; dat was o. a. het geval na een marsch van twee dagen, van Nijmegen naar Utrecht (April 1873). Wordt nu de soldaat, volgens het Britsche systeem, niet *te veel* belast op de heupbeenderen? Maar wat voor den soldaat van meer belang moet geacht worden is het schoeisel. Van 100 soldaten die achterblijven, zijn er 80 wien 't aan de voeten hapert. Het heeft spreker bevreemd, dat de heer Gori over dit onderwerp niet in bijzonderheden is getreden.

De heer GORI moet in antwoord op de vraag van den heer De Bas, uit welke bron hij weet dat de Pruisen hun ransel hebben afgelegd, verwijzen naar het boek van prof. Parkes. Dat is wel geen officieele bron, maar hij meent toch gerust te kunnen vertrouwen op de mededeeling van een schrijver van zulk een naam.

De reden waarom spr. niet, zooals de heer Six verlangd had, de verpleging van den soldaat in vreedstijd en de voorbereiding voor den oorlogstijd heeft behandeld, is eenvoudig dat hij er niet van houdt om tweemaal hetzelfde te zeggen (*Gelach.*) Degenen, die de verslagen dezer Vereeniging lezen, zullen zich toch herinneren dat spr., naar aanleiding van het rapport, indertijd uitgebracht door eene commissie waarvan de generaal Knoop voorzitter was,

eene uitvoerige bijdrage heeft geleverd over de verbetering van het lot van den soldaat, wat de voeding enz. aangaat. Spr. achtte het dus niet gepast daarop heden avond terug te komen. Spr. heeft ook in zijne uitvoerige militaire geneeskundige studie, in 1863 uitgegeven, in bijzonderheden de voeding van den soldaat behandeld. Hij is het geheel met den heer Six eens, dat die voeding zeer ondoelmatig is, en ten eenenmale in strijd met de gewoonten van onzen landnaard, en dat dezelfde voeding op veel goedkooper en doelmatiger wijze zou kunnen verschaft worden. Spr. heeft ook een bescheiden programma voor dezen avond willen stellen; de quaestie was toch veelomvattend, en daarom heeft hij zich willen bepalen tot de uitrusting van den soldaat te velde.

Met hetgeen door den heer Six omtrent het schoeisel gezegd werd, is spr. het volkomen eens. Verschillende geneeskundigen van naam hebben voorgesteld — de heer De Bas zal dit wel afkeuren — om den soldaat, die doorgelooopen voeten heeft, niet tot marcheeren te dwingen, maar op wagens verder mede te voeren. Zijne practische ondervinding heeft spr. geleerd dat men daarin werkelijk gelijk heeft. Wanneer de soldaat een weinig doorgelooopen voeten heeft en men hem toch laat loopen, is het den volgenden dag veel erger, heeft hij dikwijls koorts in een lichten graad en wordt hij den daarop volgenden dag geheel ongeschikt, zoodat de militaire geneesheer hem in de infirmerie moet doen opnemen, als er die is, en zoo niet in eene burgerlijke inrichting, met andere woorden men moet hem achterlaten. In harmonie hiermede staan dan ook in Oostenrijk de zoogenaamde *Marauderhäuser*, waarin die achterblijvers worden opgenomen. Leon le Fort en anderen hebben het beter geacht, hen in gerequireerde voertuigen mede te nemen. Men vermeedert den legertrain daarmede wel, maar men heeft kans meer valide soldaten te behouden.

Verre van den maatregel af te keuren, zoo als de geëerde spr. ten onrechte onderstelde, om den man, wiens voeten bij aanhoudende inspanning zijn doorgelooopen, op de ziekenwagen meê te voeren, zou de heer DE BAS, mits doenlijk, ook de lichtgekwetsten willen zien meêvoeren, om de troepensterkte te velde zoo weinig mogelijk te verzwakken. Wat bizonder het dóórloo-

pen der voeten aanbetreft, gelooft hij, dat dit veelal door eigen zorg, door nauwkeurig toezicht op het schoeisel, ook door disciplinaire maatregelen kan worden voorkomen. Tot de verpleging en het vervoer van dergelijke lichtgekwetsten zijn echter noodig een voldoende geneeskundig personeel en ruime transportmiddelen; — spr. vreest, dat de onvolledige organisatie van onzen geneeskundigen dienst te velde daarbij tot groote bezwaren zal aanleiding geven.

Hoewel deze aangelegenheid niet rechtstreeks tot het door den spr. behandelde onderwerp behoort, staat ze in een te nauw verband tot de legerverpleging, om niet dienaangaande eenige oogenblikken uit te weiden. Onzes inziens betreft het daarbij de inrichting van een tak van dienst, welke in de eerste plaats voorziening vereischt: zooals thans, berust de organisatie van onzen geneeskundigen dienst te velde nog uitsluitend op verouderde voorschriften. Deze achterlijkheid springt vooral in het oog bij eene vergelijking met de inrichting van andere legers, o. a. met die van kleinere mogendheden als Zwitserland. Niet alleen beschikt de Confederatie in tijden van oorlog over de hulp van alle burgergenees-, heeskundigen en apothekers, maar alle bataljons, eskadrons en batterijen zijn tot hygiënische zorgen en ziekenverpleging, tot eerste hulp aan de gewonden en het vervoer uit het gevecht naar de verbandplaats, ruimschoots voorzien van personeel en materiëel; bovendien beschikken de 8 divisieën (12 000 man), elk over een „lazaret de campagne” voor 350 lijdens, dat gedurende het gevecht, op 4500 tot 6000 M. afstands van de vijandelijke tirailleurs en artillerie, zijn eigen verbandplaats opslaat. Zoodanig lazaret is samengesteld uit minstens 5 ambulances, met te zamen 207 hoofden — waarbij 20 artsen — 118 paarden en 22 voertuigen; de evacuatie naar de groote hospitalen geschiedt door een transportkolonne van 14 man, 64 paarden en 32 deels gerequireerde voertuigen. Voorts is in de groote hospitalen het dirigerend personeel aangewezen.

Raadpleegt men nu voor de organisatie van onzen geneeskundigen dienst te velde het werk van generaal Hardenberg (1), dan

(1) *Beknopte Handleiding ten dienste van de Militaire Administratie te velde*, door H. Hardenberg.

blijkt, dat, op grond der ondervinding van den tiendaagschen veldtocht in 1831, voor ons leger nog enkel ééne ambulance voor 50 lijders per 10 000 man is voorgeschreven — Zwitserland rekent daartoe het 6-voudige noodig; Pruisen, per armeecorps (in ronde cijfers 38 000 man) 12 veldlazarettten, elk voor 200 lijders, d. i. het 12 à 13-voudige. Als transportmiddelen beschikken onze divisieën over 3 bagagekarren tot geneeskundigen dienst en 16 ziekenwagens; tot het vervoer is gedeeltelijk bestemd het in oorlog te vormen bataljon transporttrein; voor de hulp aan zieken enz., twee kompagnieën hospitaalsoldaten, terwijl bij de tegenwoordig te doorloopen afstanden, althans bij elken troep ziekendragers moeten worden ingedeeld; — in 1870 werden aan den intendant van elke divisie 25 hospitaalsoldaten ter beschikking gesteld. Dat tot voorziening in de eigenlijke genees- en heilkundige hulp te velde het personeel van militaire artsen, als tegenwoordig, veel te zwak is, valt uit voornoemd werk van den generaal Hardenberg gemakkelijk aan te toonen. Volgens de „Administratie te velde” toch is het wenschelijk bij eene globale berekening het geneeskundig personeel te velde althans samen te stellen als volgt:

Ingedeeld bij	Chef van Dienst.	Artsen.	Paardenartsen.	Apothekers.
het Hoofdkwartier van het leger (1) . . .	1	7	1	2
4 Divisie-hoofdkwartieren (2).	4	20		4
het Hoofdkwartier der Reserve-Brigade (2)		3	1	1
„ „ der Cavalerie-Reserve (2)		3	1	1
„ „ der Artillerie-Reserve en parken (2).		3	1	1
45 Bataljons Infanterie (3)		90		
4 Regimenten Cavalerie (3)		16	8	
18 Batterijen (3)		18	18	
Mineurs, Pontonniers, enz.		2		
Totaal	5	162	30	9

(1) Administratie te velde bl. 15.

(2) „ „ bl. 17.

(3) „ „ bl. 18.

Hieruit blijkt, dat volgens eene organisatie, gegrond op oorlogstoestanden, waarbij de verliezen aan gewonden zeker minder aanzienlijk waren dan heden, reeds 162 artsen en 30 veterinairen worden noodig geacht, waarbij dan nog niet op één enkelen officier van gezondheid is gerekend in de groote hospitalen en ziekeninrichtingen achter de linieën, in de stellingen, vestingen en sterkten, in ieder van welke laatsten men minstens over twee artsen behoort te beschikken. Sinds de laatste wijzigingen in het personeel van den Geneeskundigen Dienst zal dit voortaan bestaan uit hoogstens 135 officieren van gezondheid, op welk aantal echter, bij minder gunstige vooruitzichten en geringe bezoldiging in vergelijk der burger-medici, thans 25 ontbreken. Daar voorts onze wetgeving geene beschikking toelaat over burger genees- en heelkundigen — al twijfele men niet aan hunne vrijwillige aanbieding in tijd van oorlog, — terwijl eindelijk het reglement op den geneeskundigen dienst bij de landmacht dagteekent van het jaar 1821, ontkennen wij, onder aanhaling der berekende cijfers, dat genoeg zou zijn gedaan om in de genees- en heelkundige hulp van ons leger te velde te voorzien.

Men zal zich wellicht beroepen op het Roode Kruis. Maar volgens de bepalingen in 1867 te Berlijn vastgesteld, mag het Roode Kruis alleen handelend optreden op het slagveld na den strijd, tot vervoer van gekwetsten, en in de hospitalen. Gaarne geven wij toe, dat zelfs eene organisatie als in Pruisen of Zwitserland, nog onvoldoende zal blijken voor de behoeften van den oorlog: doch dit bewijst niet, dat er geen middel zou bestaan om in deze dringende behoefte tegemoet te komen. Alweder komen wij daartoe terug op het beginsel van den *verplichten persoonlijken dienst*, zoo dikwerf reeds en welsprekend in onze vergaderingen verdedigd, onzesinziens het alleen heilspellende uitgangspunt tot hervorming der levende strijdkrachten, het beginsel, waarop onze Vereeniging steeds met bescheidenheid, doch onvermoeid, immer met meer aandrang moge terugkomen. Met de aanneming van dit beginsel kunnen de militaire artsen van beroep de kern uitmaken van het personeel, waarbij zich alle burgermedici aansluiten, die, voor de militiedienst bestemd, verplicht worden, gedurende de jaren, dat zij militairplichtig zijn, als geneeskundige op te treden.

Het menschlievende voorbeeld van het Roode Kruis, weder op nieuw gebleken in den oorlog met Atjeh, zoowel door geldelijken bijstand als door persoonlijke toewijding, ruimen aanspraak gevende op de dankbaarheid van leger en vloot: dat voorbeeld vinde krachtigen weêrklank in algemeenen aandrang tot invoering van den *verplichten persoonlijken dienst*, waarbij van Staatswege, beter dan door vrijwillige hulp, kan worden tegemoet gekomen in de verpleging van den zieken en gewonden krijgsman te velde — langs welken weg ook dit moeielijke vraagstuk kan worden opgelost.

De heer Six moet amende honorable maken jegens den heer Gori. Het was zijne bedoeling allermint te kort te doen aan de belangrijke rede, door dien heer bij eene vorige gelegenheid gehouden, maar met het oog op de omschrijving op het convocatiebiljet had men mogen verwachten dat gesproken zou zijn althans ook over de voorbereidende verplegingsleer, omdat juist op dat gebied in de laatste jaren groote vorderingen zijn gemaakt en in ons land *volslagen stilstand* heerscht.

Wat spr. zeide had niet ten doel den heer Gori een verwijt te maken, maar te constateeren dat het in de eerste plaats noodig is, dat onze intendance zich bezig houde met de voorbereidende verplegingsleer.

Nog een woord over hetgeen de heer Gori zeide aangaande het vervoer van achterblijvende manschappen op wagens. Dit stelsel kan in de toepassing gevaarlijk zijn. Wanneer de manschappen een langen marsch in het vooruitzicht hebben en weten dat wagens volgen, dan zullen velen bij de minste pijn verklaren niet verder te kunnen, in de overtuiging dat zij dan in de wagens opgenomen moeten worden.

Een enkele keer heeft spr. als detachements-kommandant met de troep gemarcheerd; hij liet toen den wagen een uur vooruit rijden, zoodat zij, die voorgaven niet meer te kunnen loopen, *wisten*, dat geen gelegenheid tot rijden volgde. Het resultaat was dat er geen man achterbleef.

Hoofdzaak is, dat de man zelf vóór den marsch zijne voeten verzorge; de soldaat gelijkt, in dit opzicht, het kind; hem moet

die verzorging *geleerd* en hem het besef ingeprent worden dat zijn eigenbelang in 't spel is.

De heer GORI heeft niet gesproken van het Roode Kruis, maar nu men daarvan gewaagd heeft, moet hij er ook iets van zeggen. De beteekenis van het tractaat van Geneve, dat niet veranderd is bij de conferentiën van Berlijn en Parijs, is deze, dat de ambulances, zoowel het personeel als het materieel, neutraal zouden zijn. Daaruit volgt evenwel niet dat de armband van het Roode Kruis een middel zou zijn voor iederen burger, om ongedeerd op het slagveld te komen en de ziekenverzorging op zich te nemen. Wil het Roode Kruis werkelijk nut doen — spr. is dat met den heer de Bas eens — dan moet het zich stellen onder de bevelen van den militairen geneeskundigen dienst, zooals spr. hier en elders bij herhaling heeft betoogd, met andere woorden, het moet werkelijk militair worden. Dit nu is het geval in Oostenrijk. Daar heeft de Duitsche Orde haar oorspronkelijk karakter van ziekenverpleging weder verkregen en zich in tijd van oorlog met die taak belast; maar de Keizer van Oostenrijk heeft bepaald, dat de Orde op het slagveld werkende, geheel militair georganiseerd moet zijn en onder de bevelen van den opperbevelhebber geplaatst. (1)

Willen wij nu — spr. heeft dit reeds vroeger bij herhaling betoogd — een goed geneeskundig personeel in tijd van oorlog hebben, dan moeten wij eene goede organisatie van den militairen geneeskundigen dienst in vreedstijd bezitten, waarbij zich in oorlogstijd eene reserve aansluit. Deze zou moeten bestaan uit gediend hebbende officieren van gezondheid, die zich vrijwillig beschikbaar stellen, en uit verschillende personen, die in de genees- en heilkunde gestudeerd hebben. Spr. wenscht, op het voetspoor van hetgeen elders bestaat, iederen geneeskundige vrij te stellen van den militie- en schutterplicht, onder voorwaarde dat hij, in tijd van oorlog, zeker getal jaren als officier van gezondheid dienst zal

(1) Cf. Die Privat-Thätigkeit auf dem Gebiete der Feldkrankenpflege, ihre Leistungen, ihre Organisation und ihr Verhältnisz zur amtlichen Feldsanität, von Dr. A. Ochwaldt, Berlin 1875.

doen. Zoo is de zaak in Oostenrijk georganiseerd. Daar heeft men een kern van officieren van gezondheid, maar eene veel talrijker reserve. De officieren dezer reserve maken even goed promotie als de overige officieren van gezondheid, maar als voorwaarde tot promotie is gesteld, dat zij eenigen tijd aan de militaire hospitalen gedetacheerd en daar geoefend zijn. Zoodoende is de geneeskundige dienst van het Oostenrijksche leger en door de groote reserve van officieren van gezondheid, en door de krachtige materiële hulp van de Duitsche Orde, de best georganiseerde die er bestaat.

De beraadslaging wordt geëindigd.

De VOORZITTER bedankt de heeren die aan de beraadslaging hebben deelgenomen, en sluit de bijeenkomst ten half elf ure.

Dien avond zijn 5 nieuwe leden tot de Vereeniging toegetreden.

Namens het bestuur,

De Secretaris,

F. E. L. A. ABEL.

P.S. Dr. M. W. C. Gori heeft verzocht aan het verslag nog de mededeeling te willen toevoegen, dat hij de clichés der figuren op de bijgevoegde plaat, voorstellende de wijze van bepakking van den Engelschen soldaat, verschuldigd is aan de vriendelijke tussenkomst van den Surgeon-General Thos. Longmore en Prof. Parkes, beide werkzaam aan de Militaire Geneeskundige School te Netley bij Londen; en zulks, ten einde hij, langs dezen weg, zoowel aan genoemde heeren als aan de uitgevers J. en A. Churchill mede te Londen, openlijk zijn dank kunne betuigen voor hunne welwillendheid.

**Opgave van eenige misstellingen voorkomende in
een der vorige verslagen.**

Blz. 374, regel 11 v. o. staat: 75, moet zijn $\frac{1}{3}$.
„ 379, „ 5 „ „ noot „ dicteties „ „ dietetia.

Fig. I.

Fig. II.

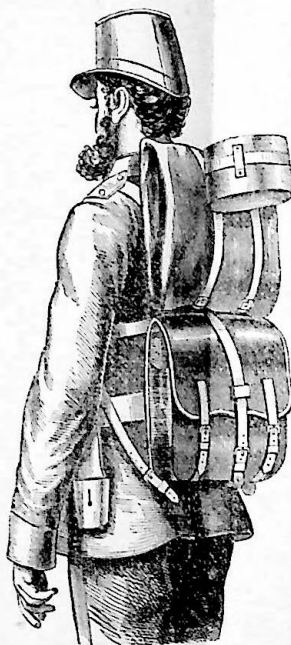

Fig. III.

De bepakking van den Engelschen soldaat volgens het nieuwe systeem.